

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra filosofie a religionistiky

Bakalářská práce

Motiv uzdravení v legendách poutních míst

Vedoucí práce: Mgr. Martin Klapetek Ph.D.

Autor práce: Vendula Mádlová

Studijní obor: Filosofie a religionistika

Ročník: 3.

2021

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval (a) pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Datum:

Podpis:

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce Mgr. Martinu Klapetkovi Ph.D. za přínosné rady a důležité připomínky, které mě dovedly k dokončení této práce, dále pak za jeho vstřícnost při konzultacích. Také bych chtěla poděkovat své rodině za podporu, zvláště pak svému manželovi za trpělivost a oporu.

ÚVOD	6
1. DEFINICE POJMŮ: LEGENDA, POVĚST A ZÁZRAK	8
1.1. LEGENDA.....	8
1.2. POVĚST.....	9
1.2.1. Klasifikace pověstí.....	9
1.3. ZÁZRAK.....	10
1.3.1. Zápis zázračných událostí.....	11
2. POUŤ	13
2.1. POUŤ.....	13
2.2. PROCESÍ.....	14
2.3. POUTNÍ MÍSTO.....	14
2.4. POUTNÍK.....	14
2.5. STRUČNÁ HISTORIE POUTNICTVÍ.....	15
3. MOTIV UZDRAVENÍ	18
3.1. MOTIVY UZDRAVENÍ.....	18
3.2. POUTNÍ PÍSNĚ.....	19
3.3. ARCHITEKTURA POUTNÍCH MÍST (VLIV LEGEND NA ARCHITEKTURU).....	20
3.4. MILOSTNÉ OBRAZY A SOCHY.....	21
3.4.1. Mariánské ikonografické typy.....	22
3.4.2. Korunovace milostných předmětů.....	23
3.5. VODA JAKO SOUČÁST POUTNÍCH MÍST.....	23
3.6. VOTIVNÍ DARY POUTNÍCH MÍST.....	24
4. VYBRANÁ POUTNÍ MÍSTA	26
4.1. DOBRÁ VODA U ČESKÝCH BUDĚJOVIC.....	26
4.1.1. Počátky poutního místa.....	26
4.1.2. Poutní a farní kostel Bolestné Panny Marie.....	27
4.1.3. Lázně na Dobré Vodě.....	28
4.1.4. Křížová cesta a kaplička nad pramenem.....	28
4.2. POUTNÍ MÍSTO FILIPOV.....	28
4.2.1. Příběh o uzdravení Magdaleny Kade.....	29
4.2.2. Milostná kaple Uzdravení nemocných.....	30
4.2.3. Kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů.....	31
4.2.4. Filipovská poutní píseň.....	31
4.3. SVATÁ HORA U PŘÍBRAMI.....	31
4.3.1. Počátky poutního místa.....	31
4.3.2. Socha Panny Marie Svatohorské.....	32
4.3.3. Příběh o uzdravení Jana Procházky.....	32
4.3.4. Poutní Areál Svatá Hora.....	33
4.4. DOBRÁ VODA U NOVÝCH HRADŮ.....	34
4.4.1. Počátky poutního místa.....	34
4.4.2. Poutní a farní kostel Nanebevzetí Panny Marie.....	35
4.4.3. Pověst o uzdravení slepé šlechtičny.....	36
4.4.4. Hojná Voda.....	36
ZÁVĚR	38

SEZNAM LITERATURY.....	40
SEZNAM PŘÍLOH.....	44
OBRAZOVÉ PŘÍLOHY.....	49
ABSTRAKT.....	62
ABSTRACT.....	63

Úvod

Tradice putování provází člověka od nepaměti. V prvopočátcích lidských společenství se lidé vydávali na cestu nejčastěji v souvislosti s obstaráním potravy. Postupem času člověk začal putovat i z jiného důvodu. Primárním cílem již nebylo získání potravy, nýbrž návštěva místa, které pro něj začalo mít určitý význam a to převážně v rámci náboženské víry.

Tato práce se zaměřuje na fenomén poutnictví v křesťanství, konkrétní příklady legend a příběhů pocházejí z českého a moravského prostředí. Poutní místa byla, a stále jsou, důležitou součástí naší země, přestože se přístup k nim časem změnil. Dnes se nenavštěvují jen za účelem touhy přiblížit se vyšší moci, ale i v rámci individuálních nebo kolektivních návštěv, které spíše než duchovní prožitek láká historie, architektura a umělecký projev. Samozřejmě je, že každý má své vlastní motivy, proč se na konkrétní poutní místo vypravit.

Tématem mé bakalářské práce je motiv uzdravení v legendách poutních míst. K výběru mě přivedl především osobní zájem o tuto oblast, který se více prohloubil studiem religionistiky. Domnívám se také, že široká problematika poutnictví stále nabízí množství námětů, kterým lze věnovat pozornost, a to i přesto, že početná literatura může navodit dojem, že toho bylo napsáno již dost. V návaznosti na téma jsem nejprve shromáždila dostatek informací z odborných zdrojů, v nichž jsem se zaměřila na poutní příběhy popisující uzdravení. Záměrem bylo najít společné motivy, které se zde vyskytují. Následně jsem se zaměřila na výběr poutních míst, u kterých byl patrný vliv těchto příběhů. Cílem práce tedy je popis a shrnutí společných motivů uzdravení a ukázka toho, jak a kde se mohou projevit.

Text je rozčleněn do čtyř kapitol, úvodu a závěru. První oddíl je věnovaný definici tří pojmů, jmenovitě legenda, pověst a zázrak. Bylo na místě je v práci zmínit, jelikož se s nimi v rámci tématu setkáme nejčastěji. V souvislosti se zázrakem bude věnovaná pozornost zápisu zázračných událostí. Druhá kapitola je zaměřena na poutnictví, přesněji na popis poutě, poutního místa, procesí a poutníka, nechybí zde ani stručná historie poutnictví.

Poslední dvě kapitoly se vztahují k motivu uzdravení. Ve třetí části se v textu zabývám vybranými legendami, z nichž jsem následně dospěla ke klíčovým motivům, které v příbězích dominují. Následně se zaměřuji na jejich promítnutí do poutních písní a architektury. Jelikož jsou zázračná vyslyšení spojena s pramenem vody nebo milostným předmětem, věnuji jim v textu pozornost, stejně tak i votivním darům, jež jsou důkazem hledání a nalezení pomoci

u Boha. Čtvrtá kapitola se bude týkat čtyř poutních míst v České republice, jmenovitě se jedná o Dobrou Vodu u Českých Budějovic, Filipov, Svatou Horu u Příbrami a Dobrou Vodu u Nových Hradů. K tomuto výběru mě vedlo několik důvodů, předním kritériem ale byla ukázka toho, že uzdravení neovlivnilo jen samotného aktéra, ale také místo, kde k němu došlo. U Dobré Vody (ČB) a Filipova stál tento příběh za vznikem poutního místa, na Svaté Hoře a Dobré Vodě (NH) se významně podílel na jeho rozkvětu. Roli samozřejmě hrál i fakt, že jde o významná poutní místa, což se promítlo i do propracovaného popisu jednotlivých příběhů.

1. Definice pojmů: legenda, pověst a zázrak

Na úvod je potřeba si definovat několik základních pojmů, přesněji pojem legenda, pověst a zázrak. Snad každé poutní místo je spjaté s legendami. Ačkoliv se příběh legend zaobírá náboženskou tematikou, forma a podání poutní legendy se přibližuje pověsti, přesněji *legendární pověsti*. Proto je na místě se na pojem legenda a pověst blíže zaměřit.

1.1. Legenda

Legenda je epický žánr psaný prózou či veršem, který vychází z náboženské oblasti a vypráví o životě, smrti a skutečích církevních světců. Samotné slovo legenda pochází z latinského slovesa *legere* „číst“ a v doslovném překladu znamená „to, co má být čteno.“ Název legenda v prvopočátcích označoval veřejné předčítání vybraných partií z kanonizovaných životopisů svatých. Předčítání bylo součástí mše v kostele na den svátků konkrétního světce nebo při společné večeři mnichů. Ve středověku se z těchto veřejných čtení postupně vyvinul samostatný literární žánr, zaměřující se na život jednoho konkrétního světce.¹

Kompozice legendy se obvykle skládá ze tří částí: 1. okolnosti narození světce; 2. průběh života končící smrtí; 3. posmrtné skutky. Příběh legendy nemusí být nutně takto rozdělen, pozornost může být věnována jen jedné pasáži. Délka příběhu je individuální, od krátkých vět zaznamenaných v martyrologiích, až po nekolikastránková vyprávění.²

Počátky křesťanských legend souvisejí s texty Nového zákona, zejména pak s evangelií nebo Skutky apoštolů. Za nejstarší dílo, které se svými znaky podobá legendě, se považují *Pseudoklementina* vyprávějící příběhy sv. Petra.³ V prvních stoletích fungovala legenda k posílení křesťanské víry, ústřední postavou byl mučedník, který zemřel pro svou víru. V dalším období se legendy neomezovaly jen na mučedníky, příběhy se týkaly i jiných osob, jejichž život souvisel s působením v křesťanské obci (mnich, biskup, papež...). Vrcholný středověk se nesl v duchu společenských změn, v legendách se začaly projevat některé prvky rytířství (*legenda o sv. Jiřím*). Středověk je také dobou, kdy vznikly legendy s ústřední ženskou postavou (*legenda o sv. Markétě* aj.).⁴ V průběhu dalších historických období docházelo k postupnému proniknutí legendy z náboženského prostředí do oblasti běžného

¹ Srov. VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*, s. 198.

² Srov. MOCNÁ, D. a PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 338.

³ Srov. tamtéž, s. 339.

⁴ Srov. tamtéž, s. 339-341.

života. Lidové prvky značně pozměnily charakter náboženské tematiky a legenda se začala spíše podobat žánru ústní lidové slovesnosti - pověsti.⁵

1.2. Pověst

Pověst je prozaický literární žánr ústní lidové slovesnosti. Pro tento žánr je typické, že má obvykle pravdivé jádro, ve vyprávění se však objevuje množství fantaskních prvků. Pověst patří k nejstarším žánrům ústní slovesnosti; předpokládá se, že se pověst vyskytovala již v prapůvodních lidských společenstvích. Ve středověku vznikaly cykly mytologicky zabarvených pověstí, např. *staré pověsti české* nebo *cyklus britský (artušovský)*. V období romantismu došlo k velkému zájmu o žánry lidové slovesnosti, ústně tradované příběhy (pověsti, pohádky aj.) byly sbírány a následně sepisovány.⁶

Pověst se v mnoha bodech podobá pohádce, na rozdíl od ní se pověst vyznačuje prostou formou. V pověsti vystupuje malé množství postav, příběh je jednoduchý a odehrává se v konkrétním čase a na jednom místě. Pro větší věrohodnost se udává existující památka: zřícenina, strom atd. Obecně je jazyk pověsti prostý, záleží však na konkrétním vypravěči, některé pověsti po jazykové stránce poetičtější, jiné se skládají z pár vět poskytující hlavní informaci. Pověst se nevypráví pro zábavu, posluchač by si z ní měl odnést poučení. Kompozice pověsti se skládá ze dvou částí: dějového jádra a komentáře. Dějové jádro nám přibližuje celý příběh a je vždy přítomné. Komentář je umístěn na začátku nebo na konci příběhu a doplňuje informace k původu pověsti. Komentář se nemusí v pověstech vyskytovat.⁷

1.2.1. Klasifikace pověstí

V odborné literatuře se setkáváme s různými klasifikacemi tohoto žánru. Jednoznačné zařazení je složité, jelikož pověst nemá jen jeden motiv. Obecně se uvádí toto rozdělení: historické, místní a démonologické pověsti.⁸

Historické pověsti předkládají posluchači příběh, v jehož centru je konkrétní historická událost a osoba. V českém prostředí jsou příběhy historický pověstí zaměřeny na události

⁵ Srov. VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*, s. 198.

⁶ Srov. MOCNÁ, D. a PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 509, 511.

⁷ Srov. SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, s. 49-52.

⁸ Srov. tamtéž, s. 55.

týkající se celé země: války, přírodní katastrofy, povstání aj. *Místní pověsti* se vztahují ke konkrétní lokalitě. Tento typ lze rozdělit na pověsti etiologické zaměřující se na prostředí lokality, etymologické pověsti vyprávějí o vzniku místních názvů. K místním pověstem se dále přiřazují pověsti *genealogické, heraldické a legendární*.⁹

Posledně jmenovaný typ pověsti je příkladem propojení duchovní a světské oblasti. *Legendární pověsti* popisují příběhy o zázračných jevech a původu obrazů a soch (označených jako milostné), vyprávějí o léčivých pramenech, studánkách a jiných náboženských tématech. Tento typ pověstí je nejvíce patrný v barokní literatuře.¹⁰

Třetí kategorií jsou *pověsti démonologické*. Tyto pověsti byly mezi lidmi nejvíce oblíbené a označují se také jako *pověrečné*. Vycházejí ze starých pověrečných představ, které lidé měli o přírodě a životě člověka. Pro tento typ pověsti je příznačné, že se příběh odehrává na atypickém místě (opuštěný dům, hřbitov) a v konkrétní čas (o půlnoci, v den svátku např. na Velký pátek atd.). Člověk je v těchto pověstech v přímé konfrontaci s nadpřirozenými bytostmi. Démonologické pověsti se neomezují jen na nadpřirozené bytosti, mohou např. vyprávět o lidech s mimořádnými schopnostmi.¹¹

1.3. Zázrak

Zázrak (lat. *Mirakulum*) je pojem, pod kterým si většina lidí představí mimořádnou událost překračující přírodní zákony a nedá se racionálně vysvětlit. V biblickém významu je zázrak definován jako událost, v níž se projevuje Boží přítomnost. Stoprocentně platnou definici zázraku však uvést nelze, navíc je potřeba stavět se k zázračným jevům s opatrností, zázraky mohou pocházet i od zlých duchů.¹² Fundamentální teologie definuje zázrak takto: „Zázrak je jev ve viditelném světě, mimo obvyklý řád, přesahující síly přírody, který nemůže být vykonán žádnou silou stvořenou (člověkem, andělem, démonem), nýbrž pouze mocí Boží. (...).“¹³

Definice zázraku se v průběhu staletí měnila, chápání zázraku jako manifestace Boží moci ve stvořeném světě mezi lidmi hrála vždy důležitou roli. Samozřejmě je, že zázrak jinak vnímal vzdělaný člověk než prostý lid. Člověk 17. a 18. století chápal zázračnou událost

⁹ Srov. MOCNÁ, D. a PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 510.

¹⁰ Srov. SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, s. 23.

¹¹ Srov. tamtéž, s. 58-60.

¹² Srov. HOLČÁKOVÁ – MASTO, Renáta. Zázrak je něco za zrakem. In: *Katolický týdeník* [online]. 2010, č. 15 [cit. 2021-01-18]. Dostupné z: <https://www.katyd.cz/clanky/zazrak-je-neco-za-zrakem.html>.

¹³ KRUMPOLC, Eduard. *Vybrané kapitoly z fundamentální teologie* [online]. SlidePlayer.cz Inc. © 2021 [cit. 2021-01-18]. Dostupné z: <https://slideplayer.cz/slide/2447217/>, s. 16.

(uzdravení, záchrana před nebezpečím) jako milost pocházející od Boha. Důležité bylo za udělení milosti poděkovat a to skrze modlitbu nebo votivní dar.¹⁴ Náboženský život v baroku se ostatně vyznačoval vírou v zázračné jevy. Tento zájem se nejvíce projevoval u prostého obyvatelstva, u něhož víra v zázraky vedla k návštěvě poutních míst. Církev ke zprávám o zázračných událostech zaujímal zdrženlivý postoj, nicméně se nebránila propagací uznaných případů zázračných jevů.¹⁵

Zázraky lze rozdělit do několika skupin. První a nejčastější skupinou jsou zázračná uzdravení nemocí či úrazů. Další skupinou je zázračná pomoc v nebezpečných situacích, přičemž se jednalo o situaci, která ohrožovala nejen jednotlivce (porod, bitva, tonutí), ale i větší komunity (epidemie). Poslední skupinou jsou zázraky, které se dotýkají milostného předmětu, např. vzdorování ničivým elementům.¹⁶

1.3.1. Zápis zázračných událostí

Tradice zápisů zázračných událostí z poutních míst fungovala již v pozdním středověku, kdy se v kláštřích sepisovaly tzv. *Mirakelbücher*, tedy knihy zázraků. Baroko bylo dobou velkého rozkvětu poutní tradice, proto se nejvíce zápisů zachovalo právě z tohoto období. Tato doba se také vyznačovala detailním popisem zázračné události. Kromě rukopisných děl se díky knihtisku začaly vydávat i tištěné verze. Forma zápisu není jednotná, záleželo na rozhodnutí pověřeného zapisovatele. Nejčastěji se setkáme s chronologickým řazením. Jindy se autor rozhodl tematicky roztřídit zázraky podle toho, čeho se týkaly. Různost se týká i počtu zapsaných zázraků, na významných poutních místech se jejich počet omezoval jen na určité časové období.¹⁷ Zázraky nemusely být zapsány jen v knihách zázraků, jejich popis nalezneme i v tzv. *Hausprothocollech*, v pamětních a farních knihách. Knihy zázraků byly na našem území psány německy, česky a latinsky.¹⁸

Pro konkrétní představu, jak takový zápis vypadal, využijí Svatohorskou knihu zázraků, které se podrobněji věnovala etnoložka a historička Markéta Holubová ve své práci *Zázračná uzdravení ve světle Svatohorských knih zázraků*. V české rukopisné knize zázraků z let

¹⁴ Srov. MIHOLA, Jiří. Barokní poutnictví na Moravě. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*, s. 61.

¹⁵ Srov. MIKULEC, J. a BENEŠ, Z. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*, s. 134.

¹⁶ Srov. MIHOLA, Jiří. Barokní poutnictví na Moravě. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*, s. 64.

¹⁷ Srov. HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*, s. 217.

¹⁸ Srov. ROYT, Jan. Barokní pout' v Čechách. MIHOLA, Jiří. Barokní poutnictví na Moravě. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*, s. 34, 64.

1662-1751 jsou zázračná vyslyšení řazena tematický. K této knize se řadí i úředně ověřované potvrzení o uzdraveních. V těchto zprávách nalezneme detailní informace o vyléčeném: pohlaví, sociální stav, bydliště a informace o průběhu nemoci a jejím vyléčení. Tyto informace sdělovali jak vyléčení a jejich příbuzní, tak i přímí svědci zázraku. Pravdivost výpovědi stvrzovaly jejich podpisy uvedené na konci, doplněné o příslušné úřední pečeti. Takto evidované zprávy už nevyžadovaly oficiální církevní schválení pražské konzistoře.¹⁹

¹⁹ Srov. HOLUBOVÁ, Markéta. Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků. In: *Český lid*. Praha: F. Šimáček, 2002, roč. 89, č. 3, s. 218.

2. Pout'

Tato kapitola nastíní problematiku poutnictví. Budu se zabývat pojmy v rámci poutnictví, dále zmíním rozdělení poutí a jaké motivy mohou člověka přivést na poutní cestu. Též zmíním krátkou charakteristiku poutníka a stručnou historii poutnictví.

2.1. Pout'

„Pod pojmem pout' rozumíme putování se zbožným úmyslem na památné a posvátné místo jako k zvláštnímu zdroji milosti.“²⁰ V křesťanské tradici je důležité od sebe rozlišovat pout' a posvícení. Posvícení je každoroční církevní slavnost k památce posvěcení kostela nebo k památce jeho patrona. K pouti neodmyslitelně patří cesta na delší vzdálenost, je to dobrovolné rozhodnutí vzdálit se ze svého domova na určitý čas. Náboženskou pout' také musíme odlišit od pouti světské se zábavnými atrakcemi. K náboženské pouti patří modlitba, pokání a svaté přijímání na poutním místě. Pout' je známá všem světovým náboženstvím.²¹

Antropoložka Fiona Bowie ve své knize *Antropologie náboženství* rozlišuje pět typů poutí. Prvním typem je pout' na posvátné místo. Druhým příkladem je pout' k posvátné osobě nebo světcí, přičemž se může jednat i o žijící osobu. Dále mohl člověk vykonat pout' ke svatému předmětu, příkladem mohou být relikvie. Předposledním typem je vykonání pouti na základě posvátného textu a posledním příkladem, který Bowie udává, je pout' jako alegorická cesta.²²

Co člověka motivovalo k tomu, aby se vydal na cestu, která pro něj znamenala opuštění známého prostředí a mnohdy i nebezpečí? Každý člověk jistě měl své vlastní motivy, proč pout' vykonat, přesto existují důvody společné všem poutníkům. Dozajista převládala touha přiblížit se Bohu. Poutník se pro cestu rozhodl i v případě, kdy on nebo jeho nejbližší trpěli jakoukoliv nemocí. Ve své cestě viděl pomoc, kterou mu mohl poskytnout patron poutního místa svou přimluvou u Boha. Pout' také mohla být formou slibu za pomoc nebo přáním sepsaným v závěti. Většina poutníků se na pout' vypravovala dobrovolně, nebylo výjimkou vykonat pout' za trest, jednalo se tedy o určitou formu pokání. Další důvody pro návštěvu

²⁰ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradska*, s. 19.

²¹ Srov. tamtéž, s. 19-21.

²² Srov. BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*, s. 252-254.

poutního místa nemusely být v duchovní rovině. Touha po dobrodružství, rutina každodenního života, i toto mohlo člověka přivést na poutní cestu.²³

2.2. Procesí

Procesí je náboženský průvod konající se uvnitř kostela nebo mimo něj. Procesí byla součástí církevních svátků a slavností, některá se konala i v neděli před bohoslužbou. V čele průvodu byl nesen kříž, dále se v procesí vyskytovaly praporce, obrazy, relikvie a další předměty. O svátku Božího Těla byla uvnitř monstrance nesena posvěcená hostie.²⁴ Rozlišují se procesí děkonná, kajičná a prosebná.²⁵

2.3. Poutní místo

Poutním místem máme na mysli místo, které mají věřící ve zvláštní úctě. První významná místa, která poutníci navštěvovali, byla spojená s působením a životem Ježíše Krista (Jeruzalém, Betlém...), Panny Marie nebo konkrétního světce. Poutní místa, především pak mariánská, vznikala na základě mimořádné události, např. zjevení Matky Boží nebo zázračné uzdravení. Tyto události pak byly podnětem k výstavbě poutní kaple nebo kostela. Součástí poutních míst jsou také milostné obrazy a sochy či vodní pramen, o kterém jsou lidé přesvědčeni, že má léčivé účinky. Věhlas poutního místa vytvářejí sami poutníci tím, že si mezi sebou předávají své osobní zkušenosti a prožitky, přičemž se tolik nehledí na historické záznamy.²⁶

2.4. Poutník

Poutníkem, pokud budeme vycházet z Černého definice pouti, můžeme nazvat člověka putujícího za zdrojem milosti, kterým je poutní místo. Poutníkem se mohl stát prakticky kdokoli: muž, žena i dítě. Na cestu se vydávali většinou muži, pravděpodobně z toho důvodu, že cesta byla dlouhá a mnohdy nebezpečná. Avšak oproti mužům se ženy častěji zavazovaly slibem vykonat pouť. Děti putovaly se svými rodiči a příbuznými, mohlo se ovšem stát, že se vydaly na cestu bez dospělého doprovodu. Příkladem může být dvouletá

²³ Srov. OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*, s. 56-72.

²⁴ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, s. 85, 389-390.

²⁵ Srov. PETROSILLO, Piero. *Křesťanství od A do Z*, s. 167.

²⁶ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jižních Čech: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 11.

poutní cesta k Mont Saint-Michel, konaná v roce 1455, kterou zorganizovaly děti ve věkovém rozpětí 8-12 let, patrně za účelem uctění sv. Michala. Na pouť se vydávali i nemocní lidé. Zvláštní poutní skupinou byli křižáci, též zvaní jako *peregrini*, jejichž cílem byla Svatá země a její osvobození.²⁷

Středověký poutník se od ostatních lidí odlišoval tím, jak byl oblečen. Přes své všední oblečení měl přehozený dlouhý plášť, který v noci nahrazoval přikrývku. Na hlavě nosil široký klobouk, který mu poskytoval ochranu před nepříznivým počasím, a na kterém byl připevněný poutnický odznak. Poutní oděv doplňovala láhev s vodou a růženec. Důležitou součástí byla dřevěná hůl, která mu na cestě poskytovala oporu, jakožto i ochranu před zvířaty. Pro poutníky bylo důležité seznámit se s informacemi o zemích, kterými jejich cesta povede. Ty se předávaly ústně, někteří poutníci si ale mohli dovolit tzv. *Průvodce poutníků*, který obsahoval všechny potřebné informace.²⁸

Velká část poutníků cestovala pěšky. Majetné osoby putovaly o něco pohodlněji, přesto poslední část cesty šly pěšky a bez bot. K odpočinku mohli poutníci využít kláštery. Od 12. století začaly fungovat noclehárny pro ty, kteří si nemohli finančně dovolit nocleh v hostinci. Poutník měl specifickou ochranu, což znamenalo, že jej nikdo nemohl uvěznit bez pádného důvodu. Poutníkův majetek, který zanechal v domovině, byl též pod ochranou a nikdo jej nemohl bez trestu zcizit.²⁹

2.5. Stručná historie poutnictví

V křesťanství se poutní tradice začala rozvíjet okolo 4. století n. l. Nejstarší zmínky o putování nalezneme u Eusebia z Kaisareje a v deníku poutnice Egerie. Mnoho poutníků směřovalo na místa spojená s Kristem, po výstavbě chrámu Božího hrobu v Jeruzalémě, kterou iniciovali císař Konstantin a jeho matka Helena, vedli jejich kroky právě tam. Poutě se konaly i k hrobům světců a mučedníků. V Římě byly hojně navštěvovány hroby apoštolů sv. Petra a Pavla, poutníci putovali i do francouzského Tours k hrobu sv. Martina. Od raného středověku vzrostl počet poutí do Santiaga de Compostela k hrobu apoštola sv. Jakuba Většího. Dalším cílem poutníků se stala místa spojená s relikviemi. Jednalo se nejen o ostatky svatých, ale i o předměty spojené s Kristem, např. turínské plátno, hřeb z kříže nebo trn z Koruny. Právě tyto relikvie měli lidé a poutníci ve velké úctě. Relikvie byly uchovávány ve

²⁷ Srov. OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*, s. 45-48.

²⁸ Srov. tamtéž, s. 75-76.

²⁹ Srov. JÖCKLE, Clemens. *Slavná poutní místa: sto nejslavnějších poutních míst v Evropě*, s. 12.

zdobených schránkách, tzv. relikviářích.³⁰ Vrcholný středověk se stal dobou, kdy začaly přibývat připravené kolektivní poutě a zároveň klesl zájem o poutě na daleká poutní místa.³¹

Poutní tradice měla i odpůrce, a to především v době reformace. Opětovný rozkvět poutnictví nastal v barokní době, tedy v 17. a 18. století.³² V barokních modlitebních knížkách nalezneme záznam o tom, jak poutě probíhali. Ve skupině poutníků se nesl prapor s místním patronem nebo Pannou Marií. Barokní doba se vyznačuje i pozměněním krajiny, kterou poutníci procházeli. Cestu lemovala tzv. zastavení s pašijovými a mariánskými motivy. Součástí poutní cesty byly i stromové aleje, které plnily ochrannou funkci před počasím. Poutníci se před vstupem na poutní místo zastavili na místě, které se nazývá *poklona*. Právě z tohoto místa poutníci poprvé spatřili cíl své cesty – poutní chrám. Z poutního místa si lidé odnášeli tzv. *devocionálie*. Devocionálií se myslí drobný předmět, například kopie milostných zobrazení (sochy a obrazy), medaile a svaté obrázky. Ty se tiskly na papír, pergamen, dokonce i na stříbrné fólie. Vydávání svatých obrázků schvalovala církevní a státní správa.³³

Konec 18. století se nesl v duchu omezování poutí. Panovníci a šlechta začali zasahovat do průběhu poutí, byla stanovena doba trvání poutí, a jak často se poutě mají konat. Daleké zahraniční poutě byly omezené, ne-li přímo zakázané. Císař Josef II. v rámci svých reforem postupně omezil a nakonec úplně zakázal poutě. Ve Francii za porušení zákazu poutí hrozila doživotní práce na galejích. Jako náhrada za zrušené poutě fungovaly křížové cesty, procesí a kopie významných poutních světových staveb.³⁴

K obnově poutí postupně docházelo v 19. století. Úcta k mariánskému kultu vyvrcholila uznáním Neposkvrněného početí Panny Marie a následnými novými zjeveními Matky Boží ve francouzských Lurdech a např. i v českém Filipově.³⁵ Rozvoj dopravy (železnice, motorové vozy) v mnohém usnadnil návštěvu vzdálených poutních míst. Po nástupu Adolfa Hitlera k moci začala v Německu platit omezení poutí do Říma, následkem čehož se poutě a procesí k německým poutním místům staly demonstracemi proti stávajícímu režimu. V Sudetech totalitní režim zakázal poutě a zrušil církevní svátky. Poutní místa se přesto stále

³⁰ Srov. JÖCKLE, Clemens. *Slavná poutní místa: sto nejslavnějších poutních míst v Evropě*, s. 6-9.

³¹ Srov. BENEŠOVÁ, Marie. *Motiv vody v legendách poutních míst* [online]. [cit. 2021-02-12]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/z23btb/>.

³² Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko*, s. 20.

³³ Srov. ROYT, Jan. Barokní pout' v Čechách. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*, s. 36-37.

³⁴ Srov. OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*, s. 41-43.

³⁵ Srov. ŠTAJNOCHR, Vítězslav. *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*, s. 41.

navštěvovala, ale v menším počtu. Po skončení 2. sv. války nastala obnova poutních míst.³⁶ Za komunistického režimu došlo k opětovnému zákazu navštěvovat poutní místa a účastnit se procesí. V padesátých letech 20. stol. došlo ke zrušení mužských a ženských řeholních řádů a klášterů. Poutní tradice začala být ze strany režimu kontrolována a omezována, především k tomu docházelo v pohraničních oblastech. Nezájem ze strany státu a zrušení řádů, které se o poutní místa staraly, mělo za následek postupné chátrání poutních areálů, některé budovy byly dokonce zbořeny. Po Sametové revoluci v roce 1989 se duchovní život začal postupně obnovovat. Roku 1995 navštívil Svatý Kopeček u Olomouce papež Jan Pavel II., který obdaroval korunkami milostné obrazy a sochy.³⁷

³⁶ Srov. HANUŠ, J. – KLAPETEK, M. Pout' jako prvek lidové zbožnosti. In: *Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity* [online]. [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/102000/C_Historica_48-2001-1_12.pdf?sequence=1.

³⁷ Srov. MIHOLA, Jiří. Barokní pout' na Moravě. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve střeoevropském kontextu*, s. 78-79.

3. Motiv uzdravení

V této části představím některé motivy uzdravení. Vliv těchto příběhů se mnohdy promítl i do uměleckého projevu a architektury, proto vysvětlím pojem poutní písně a u dvou příkladů se zaměřím na uzdravení a jeho vliv na architekturu. Dále se budu věnovat milostným zobrazením a jejich korunovaci, také zmíním nejčastější ikonografické mariánské typy, se kterými se na poutních místech, podle historika umění Jiřího Černého, můžeme setkat. Následně zmíním vodu v souvislosti s poutními místy, v neposlední řadě se krátce zaměřím na votivní dary.

3.1. Motivy uzdravení

Uzdravení je častým motivem, se kterým se lze v příbězích poutních míst setkat. Mnohdy takovýto příběh znamenal příslib naděje pro ty, kteří také trpěli nějakou nemocí a běžná léčba nepomáhala. Právě tehdy se mohli lidé obrátit s prosbou k vyšší moci.

Snad každý vznik poutního místa je popsán v tzv. zakladatelské legendě. V některých příbězích je počátek místa spojen s uzdravením, jako tomu je např. v legendě poutního místa Vranov u Brna. Jistému šlechtici jménem Vilém, který byl slepý, se v lesích zjevila Panna Maria a požádala ho, aby na tomto místě inicioval stavbu kostela. Když tak Vilém učinil, vrátil se mu zrak.³⁸ Kaple sv. Jana Křtitele v Deštné u Kardašovy Řečice stojí na místě zjevení starce a chlapce, které spatřila Kateřina Urbanová (Urbanová). Když postavy zmizely, vytryskly zde prameny vody, kterými se vdova zbavila dlouhodobých bolestí hlavy.³⁹ A v Hejnicích se uzdravila žena a děti jistého řemeslníka poté, co na příkaz andělů sehnal pro lipový háj sošku Panny Marie Žitavské.⁴⁰

Zajímavý je motiv uzdravení vztahující se ke zvířatům. O vzniku poutního místa v Rokolích v Královéhradeckém kraji se vypráví, že na místě zjevení Panny Marie vytryskla voda. Díky této vodě se uzdravil slepý syn lesníka, který si všiml, že se ve studánce vyléčil nemocný ptáček, který do vody spadl.⁴¹ Neméně zajímavý je i případ uzdravení skrze modlitbu, ke které se člověk uchýlil díky svému provinění. U Svatého Kamene, poblíž

³⁸ Srov. EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*. Sv. Díl 1 Část 2, s. 51.

³⁹ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Soběslavska a Třeboňska s přilehlou částí Dolních Rakous: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 21-22.

⁴⁰ Srov. KOKTAVÁ, P. a PITRUNOVÁ, Z. *Poutní místa a duchovní památky*, s. 61.

⁴¹ Srov. tamtéž, s. 73.

Rychnova nad Malší, rostl strom, který porazil zedník Šimon Stepinger. Dřevo si následně odnesl domů na zátop. Když kolem ohně neopatrně prošla jeho malá dcera, oheň jí těžce popálil. Šimon si dělal výčitky, proto se v modlitbě obrátil k Panně Marii. Prosba byla vyslyšena a zedníková dcerka se z popálenin zcela uzdravila.⁴²

Jak je z výše uvedených příkladů patrné, uzdravení je v legendách nejčastěji spojeno se soukromým zjevením, pramenem vody a předmětem (socha, obraz), který se později označoval jako milostný. Případně k uzdravení došlo skrze vyslyšenou modlitbu.

3.2. Poutní písně

Tradice poutních písní v českých zemích má svůj původ daleko v minulosti, není s podivem, že jejich rozvoj nastal v době baroka. V první polovině 17. století byly texty řazeny do oficiálních církevních kancionálů. V dalších letech se poutní písně přesunuly do kramářských tisků.⁴³

Kramářské tisky byly malé levné publikace prodávající se na trzích, jarmarcích a poutích, jejich distribuce mohla probíhat i podomním prodejem. Lidé si je doma vážali do tzv. špalíčků neboli osobních zpěvníků. Součástí poutních textů byly ilustrace nacházející se na titulní straně, které měly dekorační a propagační funkci. Tématem písní byly nejčastěji zakladatelské legendy. Písně také popisují historii a obnovu místa, jiné hovoří o konkrétním zázraku.⁴⁴ Uzdravení se často v textu objevuje jako zmínka o tom, že se na daném místě uzdravili mnozí nemocní. Některé písně ale pracují s konkrétním případem, např. píseň s incipitem *Vychvalujte, pahrbkové* z Vranova u Brna. V osmi slokách je popsáno Vilémovo uzdravení a následná stavba kaple.⁴⁵

Poutní písně ale nejsou jediným uměleckým projevem, kde se motiv uzdravení promítl. Uzdravení se stalo námětem mnoha malířských výzdob poutních míst, některé příběhy inspirovaly ke tvorbě obrazů, mozaik a pronikly i do dalších sfér umění, např. z Filipova si člověk mohl odnést pohlednici s výjevem uzdravení Magdaleny Kade.

⁴² Srov. KOKTAVÁ, P. a PITRUNOVÁ, Z. *Poutní místa a duchovní památky*, s. 33.

⁴³ Srov. MALURA, J. a IVÁNEK, J. *Horo krásná, spanilá!: poutní písně na Moravě (1600-1850)*, s. 48-49.

⁴⁴ Srov. tamtéž, s. 57, 62.

⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 71, 192.

3.3. Architektura poutních míst (vliv legend na architekturu)

Architektura poutních staveb je rozmanitá, některá mají podobu jednoduchých kaplí, jiná jsou příkladem dobového stavitelství a to i díky finanční podpoře, které se významným poutním místům dostávalo většinou od šlechtických rodů. Součástí větších poutních míst jsou ambity, které věřícím poskytovali nejen přístřeší před nepříznivým počasím, ale také prostor k duchovnímu rozjímání.⁴⁶

Příběhy o uzdravení také mohly mít vliv na architektonický projev. Některé natolik zapůsobily, že následně musela být původní stavba přestavěna tak, aby vyhovovala množství přichozích poutníků. Je však mnoho poutních míst, u kterých se vyskytovaly legendy a záznamy o uzdravení, přesto se místa nestala natolik významná, aby byla původní stavba nahrazena jinou a větší. Tím samozřejmě není míněno, že by takovéto stavby měly menší hodnotu, naopak, ve své době se jednalo o klíčová a hojně navštěvovaná poutní místa v dané oblasti. K výše napsanému si uvedme následující příklady: Svatý Kopeček u Olomouce a Kapli sv. Anny u Břežan.

Chrám Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku u Olomouce měl nejprve podobu malé kaple, kterou nechal vybudovat obchodník Jan Andrásek. Značné množství poutníků začalo na Svatý Kopeček přicházet poté, co se zde uzdravil šlechtic Alexander Bory. Alexander byl slepý, v den svěcení kaple se mu ale zrak vrátil. Po osvobození Olomouce od švédských vojsk byl na místě Andráskovy kaple vystavěn větší barokní chrám.⁴⁷

Jako druhý příklad nám poslouží Kaple sv. Anny u Břežan poblíž Klatov. K místu se váže pověst o ženě jménem Anna, která oslepla a zešilela poté, co ji její manžel týral. Anna se vypravila na místo pozdější kaple. Objevila zde vodní pramen, a když se jím omyla, uzdravila se po fyzické i psychické stránce. Na připomínku nechali lidé postavit kapli zasvěcenou sv. Anně. Kaple byla pár let opuštěná a ne moc v dobrém stavu. Nakonec došlo k její opravě a dokonce získala i odpustky.⁴⁸ Přesto se tato kaple nedočkala takového zájmu jako zmíněný Svatý Kopeček u Olomouce.

⁴⁶ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko*, s. 35.

⁴⁷ Srov. SMEJKAL, B. A HYHLÍK, V. *Svatý Kopeček: Poutní chrám Navštívení Panny Marie*, s. 4-6.

⁴⁸ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jižních Čech: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 32.

3.4. Milostné obrazy a sochy

Úcta k obrazům byla patrná již v začátcích křesťanské církve. Postupem času se začala vést debata, zda je správné projevovat obrazům a sochám úctu a odpůrci, tzv. ikonoklasté, začali obrazy a sochy systematicky ničit. Nicejský koncil znovu obnovil úctu k obrazům, zavedl však upřesňující terminologii: úcta nenáleží obrazům, nýbrž vyobrazeným osobám.⁴⁹

V katolické církvi existuje skupina uměleckých děl, které se označují jako milostné. Jde o obrazy, sochy a jiná díla zobrazující Pannu Marii, Ježíše Krista nebo konkrétního světce, skrze která dochází k vyslyšení prosb věřících. Prosby mohou být různého charakteru, jednalo se o prosby za navrácení zdraví, narození dítěte, ochranu atd. Ačkoliv se kult milostných obrazů a soch rozvíjel již ve středověku, rozkvět nastal v období baroka.⁵⁰ V literatuře se můžeme setkat s výrazy zázračný obraz (*imago miraculosa*) a milostný obraz (*imago gratiosa*). Proto jsem se v následujícím textu rozhodla uvést, jaké jsou mezi nimi rozdíly.

Za zázračný obraz se označuje takové zobrazení, skrze které se věřícím dostává zázraků od Boha. K takovému obrazu, přesněji k vyobrazené postavě, přicházeli poutníci s jakoukoliv prosbou a doufali v její vyslyšení. Na základě doložení spontánních poutí k zázračnému obrazu mohlo dojít k jeho zasvěcení nebo požehnání. Pokud se obraz nacházel mimo sakrální prostor, mohl být do něj přenesen. Následně byl zázračný obraz oficiálně adorován a ze spontánních poutí se staly oficiální. Milostným obrazem se stal ve chvíli uplynutí tříleté lhůty doložení počátku spontánních poutí. O ověření zázraků se žádala konsistoř. Ustanovená církevní komise pak na základě příslušné dokumentace zkoumala zázračné jevy a zaměřovala se na podstatu a četnost zázraků. Pokud byly schváleny, výsledky komise se předkládaly ordinariátu, který následně požádal Svätý stolec o udělení titulu milostný/milostná. Na základě dekretu pak byl zázračný obraz (socha) prohlášen za milostný/milostnou.⁵¹

⁴⁹ Srov. ŠTAJNOCHR, Vítězslav. *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*, s. 15-16.

⁵⁰ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jižních Čech: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 16.

⁵¹ Srov. ŠTAJNOCHR, Vítězslav. *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*, s. 23.

3.4.1. Mariánské ikonografické typy

Nejstarším ikonografickým typem z doby raného křesťanství je typ Panny Marie Orans. Matka Boží je zde vyobrazená jako modlící se postava s rukama směřujícíma k nebi. Prototypem pro mnohé mariánské obrazy se stal tzv. typ *Hodégétrie*. Ačkoliv má tento typ mnoho variant, např. typ Panny Marie Sněžné, základem je vždy stojící nebo trůnící Panna Marie oblečená do pláště se třemi hvězdami (symbol jejího panenství). Na levé ruce jí sedí Ježíšek v chitónu⁵², v pravé ruce držící svitek a s druhou rukou v žehnajícím gestu. S tímto typem souvisí legendy o sv. Lukášovi, který se snažil namalovat Pannu Marii, avšak bez úspěchu. Matka Boží proto vztáhla ruku k obrazu, na němž se následně zjevila její tvář.⁵³

Ikonografických typů mariánských zobrazení je mnoho a jistě by toto téma vydalo na samostatnou práci. V následujícím textu proto vyzdvihnu jen některé typy milostných obrazů a soch, které se nejčastěji vyskytují na poutních místech.

Patrně nejrozšířenějším typem je Panna Marie Lurdská, jejíž prototyp byl vytvořen podle zjevení ve francouzských Lurdech. Panna Marie je zobrazena bez Ježíška, stojící a se sepjatýma rukama na hrudi. Jejím šatům dominují dvě barvy: bílá a modrá. Bosé nohy má pokryté růžemi. Dalším typem je Panna Marie Pomocná (Pasovská). Původní obraz, podle kterého vznikaly četné kopie, namaloval Lucas Cranach a nachází se v chrámu sv. Jakuba v Innsbrucku. Ikonograficky je tento typ označován jako Eleusa – Pelagonitissa. Na obraze drží sedící Madona nahého Ježíška, který jí objímá kolem krku. Panna Marie pohledem směřuje k divákovi, kdežto Ježíšek se dívá na svou matku. Oba dva se vzájemně dotýkají tvářemi.⁵⁴ Ve střední Evropě byl ve středověku velmi oblíbený typ Panny Marie Klasové. Panna Marie je zobrazena s rukama v modlícím se gestu a v šatech, jejichž ozdobou jsou obilné klasy. Takto Pannu Marii namaloval malíř Christophoro de Mottis, prototypem mu patrně byl obraz Kateřiny Visconti ve svatebních šatech s klasy. Mottisův obraz se bohužel nedochoval.⁵⁵

⁵²Chitón je spodní roucho podobné košili, které ve starověku nosili muži i ženy. Přes něj se přehazoval svrchní oděv tzv. himation. (Ottův slovník naučný, s 213.).

⁵³Srov. ROYT, Jan. *Zahrada mariánská*, s. 19-21.

⁵⁴Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko*, s. 37-38, 40.

⁵⁵Srov. ROYT, Jan. *Zahrada mariánská*, s. 26.

3.4.2. Korunovace milostných předmětů

Korunování milostných předmětů je nejvyšším projevem úcty. Tento liturgický obřad se objevuje již v raném středověku, roku 732 n. l. korunoval papež Řehoř III. obraz Panny Marie Sněžné nacházející se v Římě. V baroku se o mnohé korunovace zasloužil hrabě Alessandro Sforza Pallavicini, který vyčlenil vysoký finanční obnos právě pro tyto účely. Dalšími podporovateli byli Fra Girolamo Paolucci a kapucín F. Fedele da S. Germano. Peníze od hraběte Alessandra Sforzy spravovala vatikánská kapitula u Sv. Petra, která rovněž stanovila oficiální podmínky pro korunovaci milostných předmětů.⁵⁶

Aby mohl být milostný předmět odměněn korunou, musel splnit následující předpoklady: věhlas obrazu uctívaného jako zázračný, přičemž zázraky musely být podloženy výpověďmi důvěryhodných svědků. Dále se hledělo na délku úcty k obrazu či soše, rozšíření kultu, jeho příznivci museli na místo přicházet pravidelně a z daleka. Samotný obřad pak provázely mnohé liturgické úkony. Nejprve se milostné zobrazení očistilo svčcenou vodou, poté bylo pomazáno rituálním olejem (křížmem) a následně se přistoupilo ke korunovaci. Pokud byl s Pannou Marií vyobrazen i Ježíšek, dostal korunu jako první. Milostné zobrazení bylo následně intronizováno na mariánský trůn, kterým byl vyzdobený oltář. Na našem území byla jako první korunována milostná soška Panny Marie Svatohorské.⁵⁷

3.5. Voda jako součást poutních míst

Vodu měli lidé v úctě odpradáva, není tedy divu, že našla své zastoupení i v křesťanské tradici. Voda je v křesťanství symbolem života a čistoty, používá se při liturgických úkonech, jakým je například křest. V lidové tradici spojovali věřící lidé studánky s Pannou Marií a její čistotou. Věřilo se, že když se nemocný člověk u studánky obrátí s modlitbou k Matce Boží, vyslechne jej. Proto se studánkám také říkalo „oko Panny Marie.“ S touto představou se pojila i úcta k čisté vodě, pokud by kdokoliv studánku znečistil, byť jen plivnutím, zneuctil by tak samotnou Pannu Marii.⁵⁸

Pramen léčivé vody je neodmyslitelně spjatý s poutní tradicí. O prameni mohli lidé vědět již před stavbou poutního místa, nicméně v legendách je nález pramene téměř vždy spojen se zjevením Panny Marie. V Klokotech u Tábora se měla zjevit Matka Boží poblíž studánky,

⁵⁶ Srov. ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, s. 132.

⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 132-133.

⁵⁸ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradska*, s. 33-34.

jejíž voda má být léčivá. Nad pramenem je dnes postavena kaple.⁵⁹ V českém prostředí nalezneme mnoho míst spojených s vodou, existuje několik poutních míst, jejichž název přímo odkazuje na léčivý pramen: Dobrá Voda a Hojná Voda. Poutní areály mohly doplňovat lázně, postavené poblíž léčivého pramene. Tam si lidé ulevovali od neduhů, které je trápily. Ve světovém měřítku jsou nejznámějším poutním místem, které je spojováno s mariánským zjevením a léčivou vodou, francouzské Lurdy.⁶⁰

3.6. Votivní dary poutních míst

Votivním darem se označují předměty, které poutníci zanechali na poutním místě v naději za splnění proseb nebo jako důkaz vděčnosti za jejich vyslyšení. Votivní dary mohou mít různé podoby, od drobných předmětů, zavěšující se přímo na milostné zobrazení (mince, křížky, srdíčka) po větší předměty (votivní svíce) a předměty osobní hodnoty (svatební šaty, berle...), které se ukládaly do těsné blízkosti milostných zobrazení. Do okolí milostných zobrazení se věšely votivní tabulky. Nejčastěji mají votivní dary podobu nemocných nebo uzdravených částí těl. Na výrobu darů se používal různý materiál: vosk, dřevo, kov... Votivní dar je vlastně hmotný předmět duchovní zkušenosti.⁶¹ Lidé také věnovali poutním místům votivní obrazy. Ve většině případů je na nich vyobrazena nebezpečná situace, ze které se člověk dostal díky zásahu vyšší moci. Votivní obrazy mohl darovat jak jednotlivec, tak i komunita.⁶²

Etnoložka Hana Dvořáková rozlišuje votivní dary soukromé (věnované jednotlivcem) a kolektivní (votivní dar za obec, město, zemi...). Votivní dary se také mohou dělit podle toho, z jakého důvodu se darovali, a to na dary prosebné, děkovné a kající.⁶³

Tradice votivních darů patřila do předkřesťanských lidových představ, které byly následně převzaty a oficiálně upraveny křesťanskou církví. Katolická církev se k votivním darům zprvu stavěla odmítavě, nicméně v období vrcholného středověku došlo k jejich přijetí a tato tradice se nejvíce rozšířila v baroku. I nadále však docházelo k odmítání tohoto projevu zbožnosti, jelikož je mnozí považovali za projev špatného křesťanství. Císař Josef II. nařídil v rámci reformy odstranění votivních darů z poutních míst. Po císařově smrti byla tato tradice

⁵⁹ Srov. Římskokatolická farnost Tábor-Klokoty. *Historie Klokot* [online]. © 2017 Římskokatolická farnost Tábor-Klokoty [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <https://www.klokoty.cz/cz/farnost/poutni-misto-klokoty/historie>.

⁶⁰ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko*, s. 34.

⁶¹ Srov. tamtéž, s. 26-27.

⁶² Srov. DVOŘÁKOVÁ, Hana. Panno Maria, pomoz, stůj při mně... Na okraj problematiky votivních darů. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*, s. 213-214.

⁶³ Srov. tamtéž, s. 210.

znovu obnovena. Votivní dary se staly součástí poutních míst i po stránce umělecké výzdoby. Na Moravě a Slezsku zaznamenal římskokatolický kněz Karel Eichler množství votivních darů. Vlivem mnoha faktorů ale došlo k jejich postupnému úbytku, v České republice nejvýrazněji přispěl k jejich likvidaci komunistický režim a následná sekularizace společnosti. Zastoupení votivních darů je dnes na poutních místech minimální.⁶⁴

⁶⁴ Srov. DVOŘÁKOVÁ, Hana. Panno Maria, pomoz, stůj při mně... Na okraj problematiky votivních darů. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*, s. 206, 209-210.

4. Vybraná poutní místa

Následující text se bude věnovat konkrétním poutním místům, přesněji Dobré Vodě u Českých Budějovic, Filipovu, Svaté Hoře u Příbrami a Dobré Vodě u Nových Hradů. U těchto míst se zaměřím na příběh uzdravení a popis poutního místa.

4.1. Dobrá Voda u Českých Budějovic

Zhruba 4 kilometry východním směrem od centra Českých Budějovic leží obec Dobrá Voda, která se může pyšnit skvostným poutním kostelem Bolestné Panny Marie, který je ukázkou vrcholného baroka. Dříve v obci stávaly i lázně spojené s léčivou vodou. Původně se zde nacházely jen lesy a pastviny, od 16. do začátku 20. století se zde těžilo zlato, stříbro a pyrit.⁶⁵

4.1.1. Počátky poutního místa

Poutní kostel Dobrá Voda u Českých Budějovic je spjatý s vyléčením českobudějovického městského notáře Jana Karmenského z Ebenfeldu a jeho ženy Doroty. Paní Dorota trpěla dlouhodobou nemocí. Jednou v noci měla sen, ve kterém se jí zjevila Panna Marie a ukázala Dorotě pramen léčivé vody, kterým se Dorota posléze uzdravila.⁶⁶ Podle jiné verze se Dorota uzdravila díky radě neznámé ženy. Ta paní Karmenské poradila, aby použila vodu z pramene ke koupelím a k pití. Vodu využil k léčbě oční choroby i Dorotin manžel. Na důkaz vděku za navrácené zdraví se manželé rozhodli postavit poblíž pramene poutní kostelík ke cti Boha a Panny Marie. Stavbou kostela to pro pana Karmenského a jeho ženu neskončilo. Nejenže místu věnovali ornáty, bohoslužebné předměty a polnosti, ale také uložili u budějovického magistrátu částku 600 zlatých, která měla sloužit k pokrytí potřeb nového poutního kostela.⁶⁷ Jiná pověst spojuje nalezení pramene se slepým chlapcem z Českých Budějovic. Matka každé léto vodila svého syna na vrh ke kapliče. Jednou se ale chlapec matce ztratil. Při hledání zpáteční cesty objevil chlapec vlhké místo. Rukama zde vyhrabal jamku a pramenem, který z ní vytryskl, si chlapec omyl obličej. Chlapec byl ze slepoty vyléčen. Z vděčnosti za uzdravení syna prý na místě nechali rodiče postavit kapli.⁶⁸

⁶⁵ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko*, s. 70.

⁶⁶ Srov. tamtéž, s. 70.

⁶⁷ Srov. HONYS, Vít. *Dobrá Voda u Českých Budějovic: kostel Panny Marie Bolestné*, s. 6.

⁶⁸ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko*, s. 71.

4.1.2. Poutní a farní kostel Bolestné Panny Marie

Základní kámen byl položen roku 1630 zlatokorunským opatem Ondřejem⁶⁹ Pachmanem. O dva roky později byla stavba kostela dokončena, vysvěcení provedl pražský biskup Šimon Horštejn. Poblíž kostela působili poustevníci, první známý poustevník byl kapucín F. M. Niedermajer. Další poustevník jménem Stehlík například přinesl z Říma na Dobrou Vodu plnomocné odpustky. Kolem roku 1700 nechal rytmistr jezdeckého pluku Vavřinec Ferdinand Floder postavit před vchodem kostela kapli, kam umístil kopii obrazu Matky Boží Mariapócské. Budějovický magistrát pak nechal přistavět kapli sv. Linharta. Poutní areál na Dobré Vodě začalo navštěvovat stále více poutníků. V roce 1732 se stav kostelíka zhoršoval, magistrát města tedy nechal postavit kostel nový.⁷⁰

Stavba nového kostela probíhala v letech 1733-1735. Kostel byl postaven podle plánů stavitele Kiliána Ignáce Dientzenhofera, stavitelem byl Anselm Martin Lurago. Základní kámen nového kostela zasvěceného Panně Marii Bolestné byl položen 12. června 1733.⁷¹ Půdorys kostela je oválný a ze dvou stran k němu přiléhají obdélníkové přístavy: předsín s hranolovou věží a kněžiště. Hlavní prostor kryje kopulová klenba. Uprostřed průčelí se nachází socha Bolestné Panny Marie se dvěma anděly, kteří nesou nástroje Kristova umučení. Štukatérské práce obstaral Johann Baptista de Allio, který na přání knížete a kněžny ze Schwarzenberka zhotovil oltář sv. Jana Nepomuckého. De Allio je patrně autorem i hlavního oltáře a oltáře sv. Rodiny.⁷²

Autorem freskové výzdoby je Václav Vavřinec Reiner. Hlavní fresku tvoří několik motivů. V centru je baldachýn se zářícím srdcem Bolestné Panny Marie. Vpravo dole je namalována kaplička s pramenem a klečícím poutníkem, v levé dolní části je znázorněna pověst o zbloudilém havíři, kterého z prázdných štol vyvedla Panna Marie. Další freskové náměty jsou spojené s vodou, např. Mojžíš sladící vodu Mara nebo Žíznící Hagar s Ismaelem na poušti.⁷³ Obraz Bolestné Panny Marie z původního mariánského kostelíka nahradil v roce 1876 nový obraz od B. Čurny. Matka Boží na obraze klečí, má sepjaté ruce a meč v prsou.⁷⁴

⁶⁹ V publikaci *Poutní místa jižních Čech* Jiří Černý zmiňuje v souvislosti s položením základního kamene jméno Bernard Pachman. Avšak Bernard Pachman působil ve Zlaté Koruně jako opat až od roku 1661.

⁷⁰ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko*, s. 71.

⁷¹ Srov. tamtéž, s. 71

⁷² Srov. HONYS, Vít. *Dobrá Voda u Českých Budějovic: kostel Panny Marie Bolestné*, s. 12.

⁷³ Srov. tamtéž, s. 38-40.

⁷⁴ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jižních Čech: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 49-50.

4.1.3. Lázně na Dobré Vodě

Popularita místa díky léčivé vodě vzrostla, roku 1647 zřídila městská rada malé lázně, kterým se v 19. století říkalo „Lázně u kapličky.“ O 30 let později nechala městská rada Českých Budějovic postavit poblíž kostela lázeňskou místnost s vanami. Po jejím zboření (r. 1720) došlo k výstavbě větších lázní, které fungovaly až do roku 1941 (1968 byl zbořen lázeňský dům č. 21). Voda se používala především k léčbě nemocí končetin.⁷⁵

4.1.4. Křížová cesta a kaplička nad pramenem

Význam poutního kostela ještě více vzrostl po roce 1772, kdy byla českobudějovickým magistrátem zrušena procesí do Kájova a náhradou se pro poutníky stala blíže dostupná Dobrá Voda. Díky tomu došlo ke zřízení kaplanského místa, jež prvně obsadil Adalbert Hassman, následně zde byla ustanovena samostatná duchovní správa. Roku 1804 zde bylo zaznamenáno uzdravení malého dítěte.⁷⁶

V letech 1837-1839 byly vystavěny výklenkové kaple křížové cesty a kaple Božího hrobu z finančního odkazu V. Kozymáčka. Vnitřní obrazy namaloval na plech malíř Bartoloměj Čurn, v roce 1996 byly nahrazeny novými obrazy od akademické malířky Renaty Štolbové.⁷⁷ Kaplička nad studánkou léčivé vody byla vystavěna v roce 1769, dnešní podoba pochází z roku 1888. Uvnitř kapličky je umístěn obraz Bolestné Panny Marie, jde o stejný typ jako v blízkém poutním kostele.⁷⁸

4.2. Poutní místo Filipov

V Děčínském okrese v části města Jiříkov se nachází jedno z významných mariánských poutních míst. Poutní kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů je nejmladší v litoměřické diecézi. V roce 1926, přesněji šedesát let od zjevení Matky Boží, udělil papež Pius XI. kostelu titul bazilika minor. Mezi lidmi se tomuto místu říkalo „Lurdy severních Čech.“⁷⁹

⁷⁵ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko*, 2004. s. 71.

⁷⁶ Srov. HONYS, Vít. *Dobrá Voda u Českých Budějovic: kostel Panny Marie Bolestné*, s. 32-34.

⁷⁷ Srov. tamtéž, s. 34, 57.

⁷⁸ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko*, 2004. s. 71, 72.

⁷⁹ Srov. MÁGROVÁ, Klára, *Bazilika minor Panny Marie Pomocnice křesťanů ve Filipově, Čestný titul bazilika minor*. In: *Římskokatolická farnost Rumburk* [online]. Publikováno: 18. 11. 2015 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <https://rumburk.farnost.cz/farnost/filipov/bazilika.php>.

4.2.1. Příběh o uzdravení Magdaleny Kade

Počátek poutního místa ve Filipově je spjatý s uzdravením mladé ženy jménem Magdalena Kade. Její příběh bychom patrně nenazvali legendou, přesto v něm nalezneme podobné motivy jako v jiných legendách: zjevení Panny Marie a uzdravení těžce nemocného člověka.

Magdalena Kade se narodila 5. června 1835 v malém domě č. 63, kde žila až do svého uzdravení. V 19 letech onemocněla a staral se o ní bratr a přítelkyně Veronika Kindermannová. Magdalenina nemoc se zhoršovala, lékaři považovali její stav za nevléčitelný a jiříkovský kaplan P. František Storch udělil Magdaleně svátost pomazání nemocných. Nicméně se stále snažil posilovat její víru.⁸⁰

Magdalenino uzdravení se odehrálo 13. ledna 1866 v brzkých ranních hodinách. Magdalena té noci trpěla velkými bolestmi a Veronika, která byla nablízku, pomohla své přítelkyni s modlitbou. Krátce na to se měla v místnosti zjevit Panna Marie a přislíbit nemocné ženě uzdravení. Takto Magdaleninu výpověď zaznamenala biskupská komise: *„Najednou bylo v místnosti světlo – jasněji než za dne. Závěs u postele se rozhrnul. Polekala jsem se a začala se chvět a třást. Šťouchla jsem pravým loktem do Veroniky a řekla jsem jí: „Veroniko, vstávej, nevidíš, jak je tu jasno?“ (...) Veronika řekla: „Ale já nic nevidím.“ (...) Před mou postelí stála postava zářící bílým světlem, se žlutou korunkou na hlavě. Okamžitě jsem si pomyslela, že je to Matka Boží. (...) Držela jsem si obě ruce před očima, protože tu záři by nemohly snést zdravé, tím méně nemocné oči. Veronika mi sňala ruce z obličeje, já jsem je sepjala a začala se modlit: „Velebí má duše Hospodina a můj duch jáásá v Bohu, mém Spasiteli!“ Po těchto slovech jsem slyšela hlas, neobvyklý hlas to byl, jiný, než jakým mluví lidé: „Mein Kind, von jetzt an heilt's.“⁸¹ - A v tom okamžiku postava zmizela a já už necítla žádnou bolest.“⁸²*

Magdalenino uzdravení bylo vskutku překvapivé, zpočátku mu nevěřil ani její bratr, kterého ale Magdalena posléze přesvědčila. Zprávu o uzdravení obdržel P. Storch a lékař, který se o Magdalenu staral. Její příběh natolik zapůsobil, že k domku č. 63. začalo přicházet množství lidí s úctou ke zjevení Matky Boží. K dalšímu uzdravení došlo 8. ledna 1867. Dívka jménem Magdalena Langhansová se nemohla dlouhou dobu postavit na nohy. Lidé přenesli

⁸⁰ Srov. BROŽ, Prokop. Teologická reflexe nad událostmi ve Filipově v roce 1866. In: *150 let Filipova: sborník z konference konané ve dnech 12. a 13. září 2016 v Krásné Lípě a Filipově s edicí akt biskupské vyšetřovací komise z let 1866 až 1872*, s. 109.

⁸¹ „Mé dítě, od teď se to uzdravuje.“

⁸² BROŽ, Prokop. Teologická reflexe nad událostmi ve Filipově v roce 1866. In: *150 let Filipova: sborník z konference konané ve dnech 12. a 13. září 2016 v Krásné Lípě a Filipově s edicí akt biskupské vyšetřovací komise z let 1866 až 1872*, s. 109-110.

dívku do domku, uložili ji na místo předchozího uzdravení a Magdalena Langhansová se ten den, po jedenácti letech, opět postavila na nohy.⁸³ Magdalena Kade se dožila 70 let, z vděčnosti za navrácené zdraví se starala o příchozí poutníky a staré lidi v chudobinci.⁸⁴ Magdalenino uzdravení stálo za vznikem poutního místa. Stavba kaple a kostela stála 292 000 zlatých. Na stavbu přispívali jednotlivci, ale i tehdejší rakouský císař a český král Ferdinand I. Dobrotivý nebo rakouská císařovna Karolína Augusta Bavorská. Iniciátorem výstavby byl kaplan F. Storch, plány nakreslil architekt Franz Hutzler a stavbyvedoucím se stal Gustav Sachers. Po jeho smrti tento post převzal J. Hampel.⁸⁵

4.2.2. Milostná kaple Uzdravení nemocných

Na místě původního domku byla postavena milostná kaple Uzdravených nemocných. V apsidě je postavený oltář, před nímž je místo zjevení Matky Boží označené mramorovou destičkou s nápisem „Mein Kind, von jetzt an heilt's.“ Zajímavé je obložení zdí, a to barevnými dlaždicemi s motivem růže. Na oltáři je uložená socha Panny Marie Filipovské, která byla vyrobená podle Magdalenina popisu. Tuto sochu věnovala kapli Karolína Wilhelmina hraběnka Raczynski. Socha byla dvakrát korunována, nejprve se tak stalo 12. září 1926, socha dostala zlatou korunku požehnanou papežem Piem XI. Po druhé světové válce se ale korunka ztratila, proto byla 16. června 1985 nahrazena novou zlatou korunkou s českými rubíny, kterou ve Vatikánu požehnal papež Jan Pavel II. Na výzdobě milostné kaple pracoval benediktinský mnich br. Pantaleon. Ten se také podílel na veliké mozaice umístěné na východní stěně kaple. Na ní je vyobrazeno zjevení Panny Marie Magdaleně Kade. V současné době je interiér kaple pozměněn. Původní malby byly přetřeny, na oltáři již nejsou sochy andělů a zmizelo i zobrazení Boha Otce z medailonu nad oltářem.⁸⁶

⁸³ Srov. BROŽ, Prokop. Teologická reflexe nad událostmi ve Filipově v roce 1866. In: *150 let Filipova: sborník z konference konané ve dnech 12. a 13. září 2016 v Krásné Lípě a Filipově s edicí akt biskupské vyšetřovací komise z let 1866 až 1872*, s. 110.

⁸⁴ Srov. MÁGROVÁ, Klára. Magdalena Kade. In: *Římskokatolická farnost Rumburk* [online]. Publikováno: 18. 11. 2015 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <https://rumburk.farnost.cz/farnost/filipov/bazilika.php>.

⁸⁵ Srov. MÁGROVÁ, Klára. Stavební historie Filipova. In: *150 let Filipova: sborník z konference konané ve dnech 12. a 13. září 2016 v Krásné Lípě a Filipově s edicí akt biskupské vyšetřovací komise z let 1866 až 1872*, s. 137-138.

⁸⁶ Srov. tamtéž, s. 139-141.

4.2.3. Kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů

U milostné kaple byl postaven jednolodní kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů. Na hlavním oltáři je umístěna její socha. V kostele jsou dva boční oltáře: oltář Bolestné Panny Marie s Pietou a oltář Úmrtí sv. Josefa. Uvnitř poutního kostela je umístěno šest vitráží s náboženskými motivy, jejichž autorem je Carl Ludwig Türcke. V letech 1979-1984 proběhla oprava kostela. Interiér hlavní lodi byl barevně pozměněn, a také byly odstraněny početné sochy, které se zde nacházeli.⁸⁷

4.2.4. Filipovská poutní píseň

Filipovský sbormistr Eduard Jarschel složil k příležitosti korunovace sochy Panny Marie Filipovské poutní píseň. Na skladbě a původním textu se podíleli Franz Bömer a jeho sestra Maria Wollman. Německý text písně složil redemptorista P. Reinhold Matiga, o český překlad se v roce 1976 zasloužil Dr. Škrášek.⁸⁸

4.3. Svatá hora u Příbrami

Nad bývalým hornickým městem Příbram se nachází jedno z nejvýznamnějších mariánských poutních míst v Čechách, a to areál Svatá Hora. Díky poloze uprostřed České republiky se Svaté Hoře říkávalo duchovní srdce Čech.⁸⁹

4.3.1. Počátky poutního místa

Počátky místa jsou spojeny s mnoha pověstmi. Jedna pověst vypráví, že původní kapličku, jejíž zdivo má být součástí dnešního chrámu, nechal ve 13. století postavit rytíř z rodu Malovců jako poděkování Panně Marii za záchranu před lupiči. Podle Bohuslava Balbína, českého historika a autora spisu o Svaté Hoře *Diva Monti Sancti*, byla kaplička postavena až v 16. století. Z jeho popisu se dozvídáme, že se jednalo o skromnou kapli s hrubými zdmi,

⁸⁷ Srov. MÁGROVÁ, Klára. Stavební historie Filipova. In: *150 let Filipova: sborník z konference konané ve dnech 12. a 13. září 2016 v Krásné Lípě a Filipově s edicí akt biskupské vyšetřovací komise z let 1866 až 1872*, s. 141-143.

⁸⁸ Srov. MÁGROVÁ, Klára. Filipovská poutní píseň. In: *Římskokatolická farnost Rumburk* [online]. Publikováno: 18. 11. 2015 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <https://rumburk.farnost.cz/farnost/filipov/bazilika.php>.

⁸⁹ Srov. KOPEČEK, Josef. *Svatá Hora*, s. 6.

dřevěným stropem a podlahou z udusané hlíny.⁹⁰ Další pověsti souvisejí s pojmenováním místa. Lidé si mezi sebou vypravovali o tajemných úkazech, které v okolí hory měli spatřit a jež vedly k názvu Svatá Hora. Jednou mělo být místo ozářeno jasným světlem, jindy tam lidé viděli bíle oblečené děti se světlem v ruce.⁹¹

4.3.2. Socha Panny Marie Svatohorské

Centrem pozornosti poutníků mířících na Svatou Horu je bezpochyby soška Panny Marie Svatohorské. Vznik a původ sošky není znám. Podle ústního vyprávění měl sošku vyřezat Arnošt z Pardubic, první pražský arcibiskup. Přesnou dataci sošky poněkud stěžuje její rustikálnost. Soška je ukázkou řezbářského umění příbramských horníků, s největší pravděpodobností má soška domácí původ. Soška Panny Marie Svatohorské se mezi lidmi těšila veliké úctě. V době husitských válek jí měli horníci ukrývat v příbramských dolech. Před uložením na Svatou Horu byla soška v kostele sv. Jakuba a ve špitálním kostele sv. Jana Evangelisty.⁹²

4.3.3. Příběh o uzdravení Jana Procházky

Jan Procházka pocházel z Nymburka, kde se živil jako pláteník. V roce 1619 z neznámých důvodů oslepl a začal se živit jako žebrák. Po mnoha letech, jež strávil životem na ulici, se Procházce zdál sen o starci, patrně sv. Jakubovi. Stařec mu řekl, aby odešel na Svatou Horu a začal tam uctívat Pannu Marii. Jan starcův příkaz hned neuposlechl, rozhodl se odejít až ve chvíli, kdy se sen několikrát opakoval. Jelikož byl Procházka slepý, potřeboval doprovod. Na cestu se s ním tedy vypravil jeho osmiletý vnuk. Když dorazili na Svatou Horu, bylo to 10. června 1632, usadil se Procházka v poustevně poblíž mariánské kaple, o níž začal pečovat. Po třech dnech strávených na tomto místě se Janu Procházce postupně vrátil zrak. Po svém uzdravení se Jan rozhodl pro život poustevníka a na Svaté Hoře žil do konce života.⁹³

V Janově případě došlo k navrácení zraku skrze přímluvu Panny Marie Svatohorské. Důležitou roli hraje v příběhu i soukromé zjevení, které měl Procházka ve snu. Právě ono

⁹⁰ Srov. Svatá Hora. *Historie Svaté Hory* [online]. Svatá Hora © 2003–2021 [cit. 2021-02-20]. Dostupné z: <http://svata-hora.cz/cz/2/historie>.

⁹¹ Srov. BLAŽÁK, František. *Svatá Hora u Příbrami, mariánské poutní místo v Čechách* [online]. [cit. 2021-02-20]. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:978c67b0-e4ba-11e6-9e7e-001018b5eb5c>, s. 5.

⁹² Srov. KOPEČEK, Josef. *Svatá Hora*, s. 10.

⁹³ Srov. KOKTAVÁ, Petra. *Poutní místa a duchovní památky*, s. 14.

zjevení starce lze považovat za první zásah vyšší moci, který následně vedl až k plnému uzdravení. Tento příběh měl vliv i na rozvoj poutního místa.

V době před Procházkovým příchodem nebyla Svatá Hora příliš známým poutním místem, vždyť Procházka ani nevěděl, kde Svatá Hora leží. Kaple také nebyla v dobrém stavu. I když se o kapli Procházka snažil co nejlépe pečovat, chyběly jí dveře, oknům zase skla. Zázračné uzdravení přimělo mnoho lidí k cestě na Svatou Horu. Místu se dostalo pozornosti i ze strany šlechty. Kaple se začala postupně opravovat, dovnitř přibyly dokonce i varhany. V roce 1634 vykopala Procházka studnu, které se později začalo říkat Mariánská. Poutníci tak již nebyli závislí jen na vodě, kterou si s sebou přinesli. V témže roce Svatou Horu poctil návštěvou císař Ferdinand II. se svým synem Ferdinandem III. Tato návštěva podpořila vzrůstající popularitu poutního místa. Rada konšelů z Příbrami se posléze rozhodla svěřit správu Svaté Hory březnickým jezuitům. Stalo se tak roku 1647 a jezuité začali budovat jedno z nejznámějších poutních míst v zemi.⁹⁴

4.3.4. Poutní Areál Svatá Hora

Plány na výstavbu poutního areálu vypracoval architekt Carlo Lurago podle návrhu jezuity Benjamina Schleyera. Lurago přišel při stavbě s inovativním řešením: ústřední mariánská kaple byla postavena na vyvýšené terase, pod níž je situovaný čtvercový ambit s dalšími kaplemi.⁹⁵ Centrální mariánská kaple Nanebevzetí Panny Marie se může chlubit hlavním oltářem vyrobeným ze stříbra. Dataci oltáře nelze přesněji určit, jedná se totiž o dílo složené z několika částí pocházejících z různých období. Uprostřed svatostánku je umístěna soška Panny Marie Svatohorské ve stříbrné prosklené schránce, kterou věnovala hraběnka Stroziová.⁹⁶ V areálu nalezneme čtyři uzavřené kaple zasvěcené Panně Marii. Každé kapli se přezdívá podle finančního donátora (Pražská, Březnická, Mníšecká a Plzeňská). V ambitu jsou na každé straně postaveny dvě otevřené kaple, taktéž zasvěcené Matce Boží. Uprostřed ambitu na západní straně je malá kaple přezdívaná Dušičková.⁹⁷

⁹⁴ Srov. Svatá Hora. *Historie Svaté Hory* [online]. Svatá Hora © 2003–2021 [cit. 2021-02-20]. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/o-svate-hore/historie/#kaple>.

⁹⁵ Srov. Svatá Hora. *Historie Svaté hory* [online]. Svatá Hora © 2003–2021 [cit. 2021-02-20]. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/o-svate-hore/historie>.

⁹⁶ Srov. KOPEČEK, Josef. *Svatá Hora*, s. 59.

⁹⁷ Srov. Svatá Hora. *Areál Svaté Hory* [online]. Svatá Hora © 2003–2021 [cit. 2021-02-20]. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/pro-navstevniky/areal-svate-hory/>.

Na klenbách ambitů je vyobrazeno 100 výjevů, tzv. milostí. Jedná se o vyobrazení zázračných jevů z let 1639-1751, které se staly díky přimluvě Panny Marie Svatohorské.⁹⁸ K výkladu jednotlivých maleb slouží knížka *Milosti Panny Marie Svatohorské* od P. Václava Smolíka C. Ss. R., kde jsou podrobněji popsány. Následně se autor věnuje té samé události tak, jak je popsána ve Svatohorských knihách.

S tématem uzdravení souvisí například obraz, v knize označený číslem 43a, v jižní části ambitu. Na tomto obraze je vyobrazena svatohorská studánka a u ní klečící řeholník. Marek Remmo, jak se řeholník jmenoval, se rozhodl navštívit Svatou Horu, kde se vyzpovídal. Při návštěvě poprosil Pannu Marii o uzdravení bolesti zad, kterou dlouhodobě trpěl. Po požití vody ze studánky se bolesti nadobro zbavil. Své svědectví pak zaznamenal 3. srpna 1661: „*Pannu za uzdravení žádal a napil se vody ze svatohorské studánky, hned jsem byl zbaven těch bolestí tak dokonale, že, ač minula dvě léta a dva měsíce, dosud jsem dřívějších bolestí nepocítil.*“⁹⁹

4.4. Dobrá Voda u Nových Hradů

V Novohradských horách pod Kraví Horou a horou Vysoká nalezneme významné mariánské poutní místo nazvané Dobrá Voda u Nových hradů. Dominantou je bezpochyby barokní kostel Nanebevzetí Panny Marie a poblíž nacházející se pramen léčivé vody. O významnosti tohoto poutního místa svědčí poutníci přicházející nejen z jižních Čech, ale také z Horních a Dolních Rakous, jižní Moravy a někteří putovali až ze severních Čech nebo Slovenska.¹⁰⁰

4.4.1. Počátky poutního místa

V oblasti novohradských hor se nachází významné mariánské poutní místo nazývané jako „Jihočeské Lurdy.“¹⁰¹ I s tímto místem je spojen vodní pramen, nalezený v roce 1701. V tomto roce měl mít mladík Matěj Egidi z Bedřichova třikrát po sobě sen, v němž spatřil Pannu Marii ukazující mu pramen vody. Ve snu ho žádala, aby jí právě na tomto místě postavil kapli. Zjevení, které se dostalo Matěji Egidimu, nebylo první. Dva muži měli před

⁹⁸ Srov. KOPEČEK, Josef. *Svatá Hora*, s. 20.

⁹⁹ SMOLÍK, Václav C. Ss. R.. *Milosti Panny Marie Svatohorské v obrazech* [online]. DocPlayer.cz © 2021 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/11485922-Milosti-panny-marie-svatohorske.html>, s. 24.

¹⁰⁰ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko*, s. 78.

¹⁰¹ Takto poutní chrám označil spisovatel Zikmund Winter.

svátkem Tří Králů vidět dav lidí z rakouské osady, jak putuje k Dobré Vodě. Na tomto místě také měli lidé spatřit světelné úkazy.¹⁰²

4.4.2. Poutní a farní kostel Nanebevzetí Panny Marie

Původně byla u pramene postavena kaplička, ta ale brzy přestala velikostně vyhovovat, proto se kníže Karel Albert Buquoy rozhodl vystavět z peněz poutníků větší kostel. Základní kámen byl položen roku 1706. Samotná stavba ale začala až v roce 1708, architekt a stavitel však není znám. V květnu 1715, přesněji 26. května, byl kostel bonifikován českokrumlovským prelátem Zikmundem Heubnerem.¹⁰³ V 19. stol. se hraběnka Filipína Buquoyová rozhodla na své náklady poutní kostel zrekonstruovat.¹⁰⁴

Půdorys barokního kostela je elipsovité, z východní a západní strany jsou k lodi přistavěny dvě věže. Kostel obklopuje z jižní strany ambit se dvěma kaplemi. U průčelí je postaveno dvouramenné kamenné schodiště, pod nímž je otevřená trojdílná kaple, v jejímž středu je postavenou sousoší Piety. Před kaplí jsou umístěny dvě kamenné malé kašny, do kterých je přiváděna léčivá voda.¹⁰⁵ Poblíž kostela stála do roku 1963 rezidence, která dříve sloužila jako letní zámek Buquoyů. Naproti kostelu stojí fara z roku 1719.¹⁰⁶

Dominantou bohatě zařízeného vnitřku kostela je hlavní pozlacený oltář dosahující téměř ke klenbě a je ozdobený mj. sochami andělíčků. Obraz Panny Marie Těšitelky, kopie ze Štýrského Hradce, je na oltáři umístěn uprostřed. Původní obraz z roku 1841 byl po poškození nahrazen současným obrazem posvěceným v roce 1842. Pod tímto obrazem jsou dva andělé držící německé nápisy *O Trösterin der Betrübten* (Těšitelko zarmoucených) a *Zeige dich als eine Mutter* (Ukaž se matkou). Za zmínku také stojí varhany se sochou krále Davida hrající na harfu, kazatelna s mnoha alegorickými symboly nebo dřevěná křtitelnice v empírovém stylu.¹⁰⁷

Na Dobré Vodě jsou od roku 1702 písemně zaznamenána první uzdravení. Dne 14. ledna se ze slepoty vyléčila desetiletá dívka z Dlouhé Stropnice. V téže roce na svátek Tří králů se

¹⁰² Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradska*, s. 78.

¹⁰³ Srov. tamtéž, s. 79.

¹⁰⁴ Srov. ŠTREJN, Z. HYHLÍK, V. a Historická společnost Starý Velehrad. *Dobrá Voda u Nových Hradů: poutní kostel Panny Marie*, s. 6.

¹⁰⁵ Srov. tamtéž, s. 8.

¹⁰⁶ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradska*, s. 79.

¹⁰⁷ Srov. ŠTREJN, Z. HYHLÍK, V. a Historická společnost Starý Velehrad. *Dobrá Voda u Nových Hradů: poutní kostel Panny Marie*, s. 9-10.

jistý Urban Hartl, také obyvatel Dlouhé Stropnice, po požití vody vyléčil z hluchoty. 23. ledna 1702 se díky prameni zbavila bolesti nohou dcera Řehoře Radbauera z Pečina. V českobudějovickém archivu jsou uloženy pamětní knihy s písemným záznamem dalších vyléčených lidí. Podobně jako na mnoha poutních místech, i zde nechávali poutníci na důkaz vděku četné votivní dary: votivní obrázky a sošky, části těla z kovu, srdíčka a dokonce i copánky z lidských vlasů. Anna Voršila z Moserů kostelu odkázala barokní monstranci.¹⁰⁸

4.4.3. Pověst o uzdravení slepé šlechtičny

Jistá urozená žena, od narození slepá, se provdala za zbožného šlechtice. Za krátký čas po uzavření sňatku se manžele těšili z očekávaného narození dítěte. Šlechtična během těhotenství několikrát navštívila kostel v Dobré Vodě, kde v modlitbách prosila Pannu Marii, aby alespoň jednou mohla spatřit své dítě. Když narozené dítě vložili šlechtičně do náručí, žena prohlédla. Z vděčnosti za své uzdravení vykonala na Dobrou Vodu pout' a stala se širitelkou úcty k Panně Marii „Dobrovodské.“¹⁰⁹

Tato pověst patrně vznikla v době, kdy byla Dobrá Voda již známým poutním místem a s největší pravděpodobností měla zvýšit jeho návštěvnost. Zajímavé také je, jak došlo k uzdravení. U poutního místa spojeného s pramenem vody by se dalo předpokládat, že se šlechtična uzdraví právě díky této vodě, přesto se o ní příběh nezmiňuje. Šlechtična se uzdravila díky vyslyšené modlitbě. To však nic nemění na tom, že se díky této pověsti začala voda používat převážně k léčbě očních chorob.¹¹⁰

4.4.4. Hojná Voda

V roce 1564 byl u vsi jménem Stropnice objeven pramen. Václav Březan, kronikář Rožmberského rodu, zaznamenal objevení takto: „*voda zdravá se zjevila, kterouž mnoho lidí se zhojilo*“.¹¹¹ Vilém z Rožmberka dal u pramene postavit kapli, kterou v letech 1625-1630 nechala přestavět na kostel hraběnka Marie Magdaléna Buquoyová. Uvnitř farního a poutního kostela byla kromě hlavního oltáře, a dvou bočních, také malá jeskyně s figurkou sv. Rozálie vyrobené z vosku. Ze zpráv bratrstva sv. Anny, které u kostela působilo a jehož pamětní kniha

¹⁰⁸ Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko*, s. 78-80.

¹⁰⁹ Srov. WEIS, Martin. *Jihočeské Ave*, s. 130-131.

¹¹⁰ Srov. tamtéž, s. 130.

¹¹¹ Srov. ŠTŘEJN, Z. - HYHLÍK, V. a Historická společnost Starý Velehrad. *Dobrá Voda u Nových Hradů: poutní kostel Panny Marie*, s. 4.

je uložena v českobudějovickém okresním archivu, se dozvídáme i o votivních darech. Na hlavním oltáři byla uložena socha dítěte, na oltáři sv. Anny pak socha ruky. Oba tyto votivní dary byly vyrobené z vosku. Osadu stále navštěvovali poutníci směřující k Dobré Vodě, po druhé světové válce ale se kostelu nevěnovala dostatečná péče a tak byl v roce 1963 zbořen. Pramen ve studánce sv. Anny dnes nalezneme poblíž penzionu „Pod kaštany.“¹¹²

¹¹² Srov. ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradska*, s. 96.

Závěr

Cílem práce byl popis a shrnutí společných motivů uzdravení a ukázka toho, jak a kde se projevuje jejich vliv. Rozhodla jsem se pro čtyři vybraná poutní místa, která sloužila jako příklad toho, jak motiv uzdravení ovlivňuje vybranou lokalitu.

Legends, pověsti a další příběhy jsou nedílnou součástí poutní tradice. Lidé jim se zaujetím naslouchali a jakákoliv zázračná událost, která v příběhu figurovala, je mohla přivést na myšlenku vykonat pout' na to či ono místo. Považte sami, kdybyste se doslechli o uzdravení těžce nemocného člověka, v jehož uzdravení nefigurovala lékařská věda, nýbrž „zásah vyšší moci,“ patrně byste projevíli zájem o dané místo, kde k této situaci došlo. A takovými způsobem fungovaly poutní legendy. Promlouvaly k lidem skrze slova o zázračných uzdraveních, záchranách, pomoci při těžkých situacích, a lidé se následně obraceli s důvěrou na místa, kde se mohl přiblížit Bohu a požádat jej o pomoc. Stojí za povšimnutí, že v příbězích o uzdravení nehraje žádnou roli sociální stav člověka. Milosti od Boha se dostalo každému, ať už bohatému nebo chudému, urozenému stejně jako neurozenému, muži, ženě a dítěti. Snad i díky tomu požívala poutní místa takové důvěry.

V práci jsem dospěla k tomu, že motivy mají společné to, jak člověk dosáhne uzdravení. Nejčastěji se tak děje díky vodě, dále milostnému předmětu a skrze modlitbu. Každý takovýto příběh nějak ovlivnil místo, kde k zázračné události došlo. Vznik a rozvoj patřil k těm nejčastějším projevům vlivu. Uzdravení se mohlo promítnout jak do architektury, tak i do uměleckého projevu. Máme místa, kde příběh natolik zapůsobil, že došlo k rozšíření významu po celé zemi, někdy pronikly až za hranice. Jindy příběh vedl k výstavbě kostela či kaple, která plnila funkci pro poutníky z blízkého okolí, nedošlo však k razantním vnějším změnám stavby ani k navýšení poutníků z dalekého okolí. Na základě prozkoumaného materiálu se domnívám, že významu místa přispělo nejen samotné uzdravení, ale i další okolnosti, např. v době Procházkova uzdravení probíhala již čtrnáct let třicetiletá válka, která pro mnohé znamenala těžkou zkoušku jejich víry.

Vybraná poutní místa byla ukázkou toho, jak motiv uzdravení přispěl ke vzniku a následně k rozkvětu poutních míst. U Dobré Vody (ČB) a Filipova stál příběh na počátku vzniku významného poutního místa. Pramen, kterým se vyléčila Dorota, její manžel a údajně i slepý chlapec, byl příslibem naděje pro další poutníky hledající úlevu od svých neduhů. Magdalenino uzdravení zapůsobil natolik, že se její dům stal jakousi provizorní kaplí.

Uzdravení nemocné dívky vedlo k tomu, že na místě byla vystavěna kaple s kostelem. Úcta lidí k tomuto místu je patrná v přezdívce, které místo dostalo: „Lurdy severních Čech.“ Svaté Hoře se dostalo větší pozornosti poté, co se zde nabyt zrak Jan Procházka. Zájem ze strany obyčejných lidí i šlechty o mariánskou svatyni nakonec vyústil k její přestavbě na barokní areál. Pověst o uzdravení šlechtičny na Dobré Vodě (NH) patrně měla zvýšit zájem o mariánské poutní místo, což se zajisté podařilo. Přezdívka „Lurdy jižních Čech“ a léčba očních nemocí díky prameni hovoří za vše. Uzdravením to však pro hlavní aktéry neskončilo. Každý z nich poděkoval tak, jak považoval za správné. Manželé Karmenští nechali postavit kostel, kterému navíc věnovali finanční obnos. Jan Procházka byl natolik vděčný Panně Marii Svatohorské, že se rozhodl na Svaté Hoře žít jako poustevník až do konce svých dní. Magdalena Kade zasvětila svůj život práci v Jiříkovském chudobinci, uzdravená šlechtična se rozhodla vykonat děkovnou pouť a po celý svůj život šířit úctu k Dobré Vodě u Nových Hradů.

Tato kvalifikační práce je především zaměřena na motiv uzdravení, přičemž by se dalo uvažovat o jejím rozšíření. Práce by se mohla detailněji zaměřit jen na konkrétní poutní lokalitu. Dále by se s tématem mohlo pracovat v rámci časového období, např. jak byly poutní legendy vnímány v baroku, jak k nim přistupuje člověk 21. století, a zda jsou pro moderní poutníky motivací k návštěvě poutního místa. Tyto příklady jsou pouze stručnou ukázkou toho, jak by se v psaní dalo pokračovat.

Seznam literatury

BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-965-2.

BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. Kapitola 9. Pout', s. 243-265. ISBN 978-80-7367-378-9.

BROŽ, Prokop. Teologická reflexe nad událostmi ve Filipově v roce 1866. In: *150 let Filipova: sborník z konference konané ve dnech 12. a 13. září 2016 v Krásné Lípě a Filipově s edicí akt biskupské vyšetřovací komise z let 1866 až 1872*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2018, s. 107-131. ISBN 978-80-7465-313-1.

ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jižních Čech: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*. České Budějovice: Veduta, 2006. ISBN 80-86829-19-7.

ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko: Českobudějovicko, Hlubocko, Lišovsko, Novohradsko, Trhosvinensko, Vltavotýnsko*. České Budějovice: Veduta, 2004. ISBN 80-86829-03-0.

ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa Soběslavska a Třeboňska s přilehlou částí Dolních Rakous: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*. České Budějovice: Veduta, 2009. ISBN 978-80-86829-44-9.

DVOŘÁKOVÁ, Hana. Panno Maria, pomoz, stůj při mně... Na okraj problematiky votivních darů. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve střeoevropském kontextu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010, s. 205-222. ISBN 978-80-7028-359-2.

EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*. Sv. Díl I., Část II. Brno: Dědictví ss. Cyrilla a Methoděje, 1888. ISBN neuvedeno

HOLUBOVÁ, Markéta. Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků. In: *Český lid*. Praha: F. Šimáček, 2002, roč. 89, č. 3, s. 217-237. ISSN 0009-0794.

HONYS, Vít. *Dobrá Voda u Českých Budějovic: kostel Panny Marie Bolestné*. České Budějovice: Okresní úřad České Budějovice, 1996. ISBN neuvedeno.

JÖCKLE, Clemens. *Slavná poutní místa: sto nejslavnějších poutních míst v Evropě*. Praha: Grafoprint-Neubert, 1996. ISBN 80-7192-153-X.

KOKTAVÁ, P. – PITRUNOVÁ, Z. *Poutní místa a duchovní památky*. Brno: CPress, 2013. Kam v ČR. ISBN 978-80-264-0144-5.

KOPEČEK, Josef. *Svatá Hora*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. ISBN 80-7192-910-7.

MÁGROVÁ, Klára. Stavební historie Filipova. In: *150 let Filipova: sborník z konference konané ve dnech 12. a 13. září 2016 v Krásné Lípě a Filipově s edicí akt biskupské vyšetřovací komise z let 1866 až 1872*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2018, s. 133-159. ISBN 978-80-7465-313-1.

MALURA, Jan a IVÁNEK, Jakub. *Horo krásná, spanilá!: poutní písně na Moravě (1600-1850)*. Kapitola 1. Barokní poutě a moravské poutní písně, s. 11-79. ISBN 978-80-7577-826-0.

MIHOLA, Jiří. Barokní poutnictví na Moravě. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010, s. 49-82. ISBN 978-80-7028-359-2.

MIKULEC, Jiří a BENEŠ, Zdeněk. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha: Historický ústav, 2013. Kapitola 3. Církevní správa a náboženská praxe, s. 109-162. ISBN 978-80-7286-206-1.

MOCNÁ, D. – PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.

OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-510-0.

PETROSILLO, Piero. *Křesťanství od A do Z*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-365-6.

ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-662-7.

ROYT, Jan. Barokní pout' v Čechách. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010, s. 31-48. ISBN 978-80-7028-359-2.

ROYT, Jan. *Zahrada mariánská: mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století*. Sušice: Muzeum Šumavy, 2000. ISBN 80-238-6190-5.

SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998. ISBN 80-85010-06-2.

SMEJKAL, Bohuslav a HYHLÍK, Vladimír. *Svatý Kopeček: Poutní chrám Navštívení Panny Marie*. Velehrad: Historická společnost Starý Velehrad, 1994. ISBN neuvedeno.

ŠTAJNOCHR, Vítězslav. *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2000. ISBN 80-86785-10-9.

ŠTREJN, Zdeněk. *Dobrá Voda u Nových Hradů: poutní kostel Panny Marie*. 2. upr. a rozš. vyd. Velehrad: Historická společnost Starý Velehrad, 1995. ISBN 80-901836-4-6.

VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. ISBN 221-141-84.

WEIS, Martin. *Jihočeské Ave: Duchovní průvodce po poutních místech českobudějovického biskupství*. Praha: Arista, 2001. ISBN 80-86-410-14-5.

Internetové zdroje

BENEŠOVÁ, Marie. *Motiv vody v legendách poutních míst* [online]. České Budějovice, 2018 [cit. 2021-02-12]. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/z23btb/>>. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Martin Klapetek, Ph.D.

BLAŽÁK, František. *Svatá Hora u Příbrami, mariánské poutní místo v Čechách* [online]. Příbram: Kolej Redemptoristů na Svaté Hoře, 1907 [cit. 2021-02-20]. Dostupné na WWW: <<https://ndk.cz/uuid/uuid:96785fa0-e4ba-11e6-9e7e-001018b5eb5c>>.

HANUŠ, J. – KLAPETEK, M. Pout' jako prvek lidové zbožnosti. In: *Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity* [online]. 2001, č. 48 [cit. 2021-03-20]. Dostupné na WWW: <https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/102000/C_Historica_48-2001-1_12.pdf?sequence=1>.

HOLČÁKOVÁ – MASTO, Renáta. Zázrak je něco za zrakem. *Katolický týdeník* [online]. 2010, č. 15. [cit. 2021-01-18]. Dostupné na WWW: <<https://www.katyd.cz/clanky/zazrak-je-neco-za-zrakem.html>>.

KRUMPOLC, Eduard. *Vybrané kapitoly z fundamentální teologie* [online]. SlidePlayer.cz Inc. © 2021 [cit. 2021-01-18]. Dostupné na WWW: <<https://slideplayer.cz/slide/2447217/>>.

MÁGROVÁ, Klára. Bazilika minor Panny Marie Pomocnice křesťanů ve Filipově, Čestný titul bazilika minor. In: *Římskokatolická farnost Rumburk* [online]. Datum publikování 18. 11. 2015 [cit. 2021-02-15]. Dostupné na WWW: <<https://rumburk.farnost.cz/farnost/filipov/bazilika.php>>.

MÁGROVÁ, Klára. Magdalena Kade. In: *Římskokatolická farnost Rumburk* [online]. 18. 11. 2015 [cit. 2021-02-15]. Dostupné na WWW: <<http://rumburk.farnost.cz/farnost/filipov/bazilika.php>>.

MÁGROVÁ, Klára. Filipovská poutní píseň. In: *Římskokatolická farnost Rumburk* [online]. 18. 11. 2015 [cit. 2021-02-15]. Dostupné na WWW: <<http://rumburk.farnost.cz/farnost/filipov/bazilika.php>>.

SMOLÍK, Václav C. Ss. R. *Milosti Panny Marie Svatohorské v obrazech* [online]. DocPlayer.cz © 2021 [cit. 2021-02-21]. Dostupné na WWW: <<https://docplayer.cz/11485922-Milosti-panny-marie-svatohorske.html>>.

Internetové stránky

Historie Svaté Hory [online]. Svatá Hora © 2003–2020 [cit. 2021-02-20]. Dostupné na WWW: <<http://svata-hora.cz/cz/2/historie/>>.

Areál Svaté Hory [online]. Svatá Hora © 2003–2020 [cit. 2021-02-20]. Dostupné na WWW: <<https://svata-hora.cz/pro-navstevniky/areal-svate-hory/>>.

Historie Klokot [online]. Římskokatolická farnost Tábor-Klokoty © 2017 [cit. 2021-02-10]. Dostupné na WWW: <<https://www.klokoty.cz/cz/farnost/poutni-misto-klokoty/historie>>.

Seznam příloh

Obrázek č. 1: Podoba středověkého poutníka

Popis: „Svatý Jakub jako poutník s mošnou a holí (Paříž 1440-1450)“.

Zdroj: The J. Paul Getty Museum [online]. Upraveno autorkou práce. Dostupné z:
<<http://www.getty.edu/art/collection/objects/3540/workshop-of-the-bedford-master-saint-james-as-a-pilgrim-with-a-purse-and-a-staff-french-about-1440-1450/?dz=0.4972,0.4972,0.32>>

Obrázek č. 2: Panna Maria Orans

Popis: Ikonografické zobrazení Panny Marie Orans z Kyjeva.

Zdroj: Autor neznámý, volné dílo. In: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z:
<<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=7223399>>

Obrázek č. 3: Ikonografický typ Hodégétrie

Popis: Restaurovaný obraz Salus Populi Romani z roku 2018 dokončena prací konzervátorů Vatikánského muzea.

Zdroj: SeoulKing – Vlastní dílo, CC BY-SA 4.0. In: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z: <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=31543823>>

Obrázek č. 4: Socha Panny Marie Lurdské

Popis: Lurdská jeskyně

Zdroj: © José Luiz Bernardes Ribeiro, CC BY-SA 3.0. In *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z: <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=31543823>>

Obrázek č. 5: Panna Maria Pomocná (Pasovská)

Popis: Milostný obraz Panny Marie Pomocné (Pasovské).

Zdroj: Lucas Cranach starší – http://www.stclemens.de/html/hauptteil_neuigkeiten.html (nicht mehr vorhanden), Volné dílo. In: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z: <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2163157>>

Obrázek č. 6: Panna Maria Klasová

Popis: Panna Maria Klasová z let 1425–1430 z rakouského kláštera Schlägl v rokokovém rámu (klášterní obrazárna).

Zdroj: Autor neznámý, volné dílo. In: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z: <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=33225255>>

Obrázek č. 7: kostel Bolestné Panny Marie

Popis: Kostel Panny Marie Bolestné v Dobré Vodě u Českých Budějovic.

Zdroj: Jitka Erbenová (cheva) – Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0. In: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z: <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=11144241>>

Obrázek č. 8: Interiér kostela

Popis: Interiér kostela Panny Marie Bolestné v Dobré Vodě u Českých Budějovic.

Zdroj: Jitka Erbenová (cheva) – Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0. In: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z: <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=11144204>>

Obrázek č. 9: Obraz Panny Marie Bolestné

Popis: Tento obraz se nachází na hlavním oltáři kostela Panny Marie Bolestné.

Zdroj: Farnost Dobrá Voda [online]. Dostupné z: <<http://www.farnostdobravoda.wz.cz/>>

Obrázek č. 10: Kaple nad pramenem

Popis: Kaplička Mariánského pramene v Dobré Vodě (ČB).

Zdroj: Jitka Erbenová (cheva) – Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0. in: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z: <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=11144218>>

Obrázek č. 11: Kaple křížové cesty s obrazem od Renaty Štolbové

Popis: Kaplička křížové cesty v Dobré Vodě (ČB).

Zdroj: Erbenová (cheva) – Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0. In: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z: <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=11144244>>

Obrázek č. 12: Bazilika minor Panny Marie Pomocnice křesťanů ve Filipově

Popis: Pohled na kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů a kapli Uzdravení nemocných.

Zdroj: Mirek256 – Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0. In: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z: <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=16184966>>

Obrázek č. 13: Interiér kaple

Popis: Interiér Kaple Uzdravení nemocných před opravou podlahy.

Zdroj: Klára Mágrová. In: *Rumburské noviny*, 2017, č. 07 [online]. Dostupné z:

<<http://archivn.rumburk.cz/2017/04/19/milostna-kaple-ve-filipove-se-docka-opravy-podlahy/>>

Obrázek č. 14: Interiér kostela

Popis: Interiér kostela Panny Marie pomocnice křesťanů ve Filipově.

Zdroj: Jiří Stejskal. *České Švýcarsko* [online]. Dostupné z:

<<https://www.ceskesvycarsko.cz/cs/zazitky/cile/poutni-misto-filipov>>

Obrázek č. 15: Socha Panny Marie Filipovské

Popis: Socha Panny Marie filipovské vyrobená podle popisu Magdaleny Kade.

Zdroj: Dominik Faustus. *Biskupství litoměřické* [online]. Dostupné z:

<<https://www.dltm.cz/vyrocnimse-svata-ke-zjeveni-panny-marie-ve-filipove>>

Obrázek č. 16: Mozaika uvnitř kaple

Popis: Mozaika znázorňující uzdravení Magdaleny Kade a zjevené Matky Boží

Zdroj: Jiří Stejskal. *České Švýcarsko* [online]. Dostupné z:

<<https://www.ceskesvycarsko.cz/cs/zazitky/cile/poutni-misto-filipov>>

Obrázek č. 17: Areál Svaté Hory

Popis: Letecký pohled na Svatou Horu u Příbrami.

Zdroj: Jiří Jiroušek – Vlastní dílo, CC BY-SA 4.0. In: *Wikimedia Commons* [online].

Dostupné z:<<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=35386516>>

Obrázek č. 18: Mariánská kaple (vnější pohled)

Popis: Mariánská kaple (bazilika minor).

Zdroj: VitVit – Vlastní dílo, CC BY-SA 4.0. In: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z:

<<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=77692153>>

Obrázek č. 19: Stříbrný oltář

Popis: Hlavní oltář vyrobený ze stříbra.

Zdroj: Hakjosef – Vlastní dílo, CC BY-SA 4.0. In: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z: <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=80233894>>

Obrázek č. 20: Panna Maria Svatohorská

Popis: Milostná soška Panny Marie Svatohorské oblečená v bílých šatech.

Zdroj: *Kudy z nudy* [online]. Dostupné z: <<https://www.kudyznudy.cz/aktivity/soska-panny-marie-svatohorske-s-jezulatkem-v-pribr>>

Obrázek č. 21: Ambit

Popis: Fotografie ambitu č. 26., kde je vyobrazen Jan Procházka na cestě ke Svaté Hoře.

Zdroj: Hakjosef – Vlastní dílo, CCBY-SA4.0. In: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z: <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=80233961>>

Obrázek č. 22: kostel Nanebevzetí Panny Marie v Dobré Vodě u Nových Hradů

Popis: poutní a farní kostel Nanebevzetí Panny Marie, označovaný též kostel Panny Marie Těšitelky.

Zdroj: Harold – Vlastní dílo, CC BY-SA 4.0. In: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z: <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=94468268>>

Obrázek č. 23: Kamenné kašny před kostelem

Popis: pohled na dvě kamenné kašny před kostelem, kam je vyveden pramen vody.

Zdroj: Harold – Vlastní dílo, CC BY-SA 4.0. In: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z: <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=94468191>>

Obrázek č. 24: Interiér kostela

Popis: Pohled do interiéru kostela Nanebevzetí Panny Marie. Na obrázku jsou vidět varhany a kopule.

Zdroj: *Poutní chrám Panny Marie Těšitelky na Dobré Vodě u Nových Hradů* [online].

Dostupné z: <https://www.klaster.cz/farnosti#dobra_voda>

Obrázek č. 25: Oltář s obrazem

Popis: Pohled na hlavní oltář s obrazem Panny Marie Těšitelky.

Zdroj: Benutzer wietek – Fotografie je vlastním dílem, Volné dílo. In: *Wikimedia Commons* [online]. Dostupné z: <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=16512555>>

Obrazové přílohy

Obr. č. 1

Obr. č. 2

Obr. č. 3

Obr. č. 4

Obr. č. 5

Obr. č. 6

Obr. č. 7

Obr. č. 8

Obr. č. 9

Obr. č. 10

Obr. č. 11

Obr. č. 12

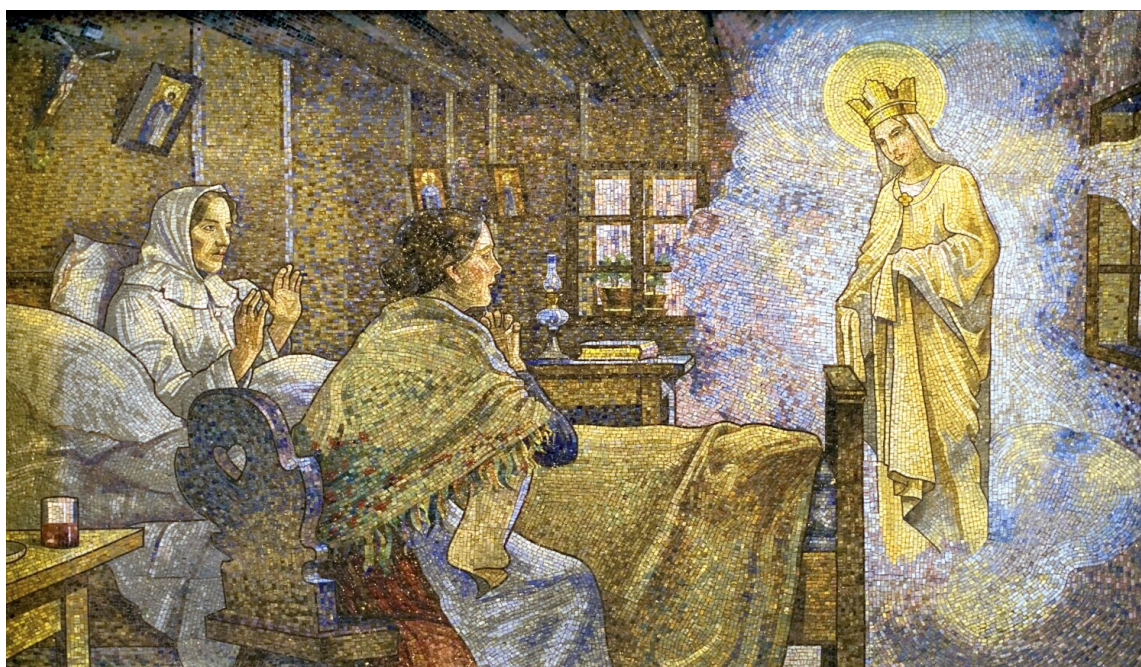
Obr. č. 13

Obr. č. 14

Obr. č. 15

Obr. č. 16

Obr. č. 17

Obr. č. 18

Obr. č. 19

Obr. č. 20

Obr. č. 21

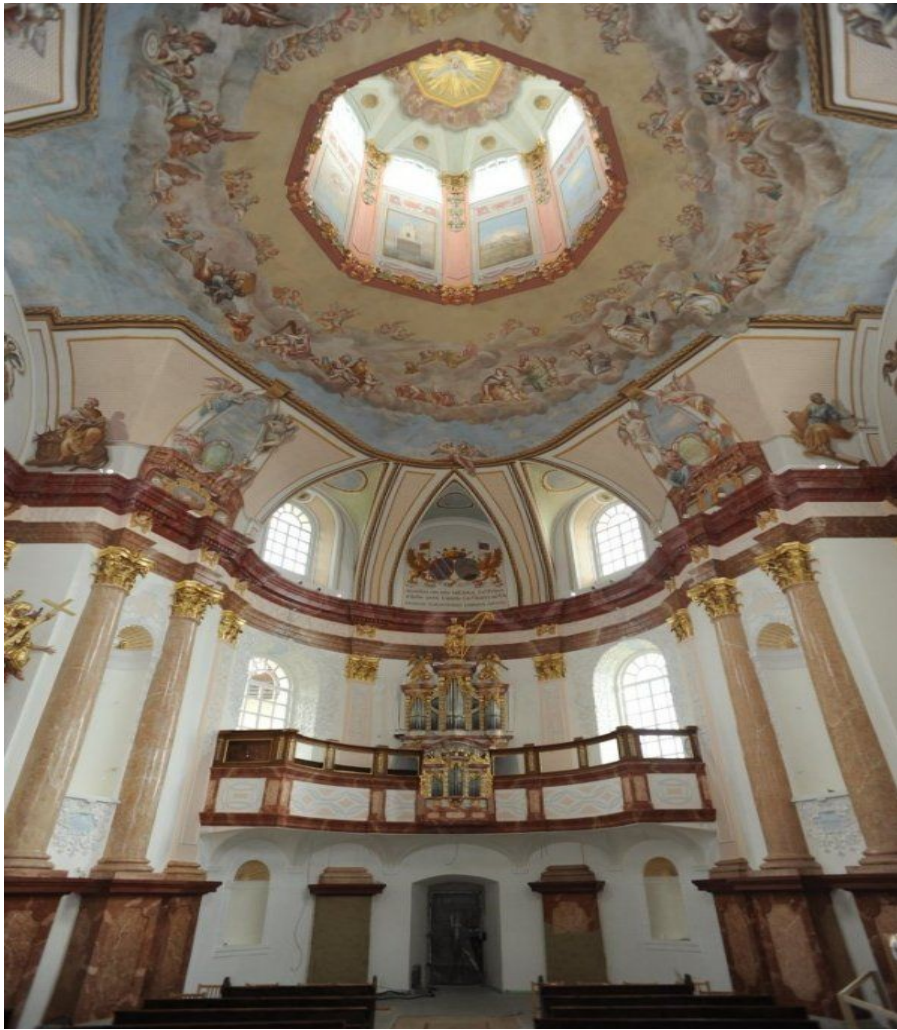
Obr. č. 22

Obr. č. 23

Obr. č. 24

Obr. č. 25

Abstrakt

MÁDLOVÁ, V. *Motiv uzdravení v legendách poutních míst*. České Budějovice, 2021. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce M. Klapetek.

Klíčová slova: motiv uzdravení, legenda, pověst, zázrak, poutnictví, poutní místa.

Práce se zabývá motivem uzdravení v rámci legend a příběhů poutních míst. Všímá si společných motivů a vlivu, který mají na vybraná poutní místa. První část textu je popisem základních pojmů – legenda, pověst a zázrak. Druhá kapitola je stručným úvodem do problematiky poutnictví. Zabývá se stručnou historií poutnictví, definuje pouť, poutní místo procesí a poutníka. V následující kapitole se pozornost zaměřuje na motiv uzdravení a jeho možný vliv na architekturu a poutní písň. Nalezneme zde i charakteristiku milostných předmětů, votivních darů a vody jakou součástí poutních míst. Poslední část práce se věnuje vybraným poutním místům a tomu, jak motiv uzdravení přispěl k jejich vzniku a rozkvětu.

Abstract

The motive of healing in legends of pilgrimage places.

Key words: motive of healing, legend, miracle, pilgrimage, pilgrimage places

The bachelor's thesis deals with the motive of healing within stories and legends of pilgrimage places. It sees the common motives and their influence on selected pilgrimage places. The first part of the text is a description of basic concepts – legend and miracle. The second chapter is a brief introduction to the issue of pilgrimage. It deals with a brief history of pilgrimage, defines these terms: the pilgrimage, pilgrimage places, procession and pilgrim. In the following chapter, attention is focused on the motive of healing and its possible influence on architecture and pilgrimage songs. We will also find here the characteristics of *imago gratiosa*, votive gifts and water as part of pilgrimage sites. The last part of the work deals with selected places of pilgrimage and how healing contributed to their origin and flourish.